

Ungdom og straff

Har vi et godt system for ungdomsforbryttere?

Kandidatnummer: 214

Veileder: Lucy Smith

Leveringsfrist: 25. november 2005

Til sammen 17 992 ord

27.04.2006

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Tema og problemstilling	1
1.2	Rettskildebildet	2
1.3	Avgrensning	4
<u>2</u>	<u>DEN FAKTISKE SITUASJON</u>	<u>4</u>
2.1	Innledning	4
2.2	Statistikk	4
2.3	Gjengkriminalitet	7
<u>3</u>	<u>DEN KRIMINELLE LAVALDER</u>	<u>8</u>
3.1	Innledning	8
3.2	Utviklingen i Norge	9
3.3	Vurdering av den kriminelle lavalder	13
<u>4</u>	<u>STRAFF OG STRAFFELIKNENDE REAKSJONER</u>	<u>16</u>
4.1	Innledning	16
4.2	Litt om de ulike reaksjonene etter straffeloven	16
4.3	Bruk av straff overfor unge lovbyggere	21
4.3.1	Historikk: Arbeidsskoler/ ungdomsfengsler	21
4.3.2	Dagens straffesystem anvendt på unge lovbyggere – noen vurderinger	23

<u>5</u>	<u>FOREBYGGENDE ARBEID</u>	<u>32</u>
<u>6</u>	<u>ALTERNATIVE TILTAK SOM IKKE ER STRAFF</u>	<u>34</u>
6.1	Megling i konfliktråd	34
6.2	Nettverksmegling	35
6.3	Ungdomskontrakter	36
6.4	Kurs for unge lovbyggere	36
6.5	Overføring til barnevernet: Barnevernloven	37
6.6	MST (Multisystemic Therapy)	40
6.7	En vurdering av de alternative og forebyggende tiltakene	40
<u>7</u>	<u>SÆRREGLER FOR UNGE MELLOM 15 OG 18 ÅR</u>	<u>42</u>
<u>8</u>	<u>DE VANLIGSTE STRAFFEREAKSJONENE FOR UNGE LOVEBRYTERE – RETTS PRAKSIS</u>	<u>44</u>
<u>9</u>	<u>NORGES FOLKERETTS LIGE FORPLIKTELSE</u>	<u>47</u>
9.1	Innledning	47
9.2	FNs Barnekonvensjon	47
9.2.1	Nærmere om FNs Barnekonvensjon art. 37	48
9.3	EMK	53
<u>10</u>	<u>KONKLUSJON OG AVSLUTTENDE BEMERKNINGER</u>	<u>56</u>

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Fremstillingens siktemål er å belyse problemstillinger knyttet til barn og unge med kriminell atferd, samt vurdere om det straffesystemet vi har i dag er godt nok. Spesielt vil fengsel som straffereaksjon overfor unge kriminelle bli behandlet, og i den forbindelse vil jeg foreta en vurdering av om det finnes bedre alternativer. I tillegg vil jeg gjennomgå andre tiltak som kan fungere som alternativ til straff, samt ha en forebyggende effekt.

Bakgrunnen for at jeg har valgt å skrive om straffesystemet med fokus på unge lovbryttere, er at statistikk viser at flere og flere barn og unge begår kriminelle handlinger, i tillegg til at de blir yngre og yngre. At personer begår et og annet lovbrudd i løpet av ungdomstiden er ikke så uvanlig. Ungdomstiden fremstår som en ”høysesong” for å begå kriminelle handlinger, og for å etablere en livsstil på kant med loven.¹ De som begår en overtredelse av en viss alvorlighetsgrad i svært ung alder, har betydelig høyere risiko for å etablere et vanepreget mønster av antisosiale og kriminelle handlinger.

Det er ikke enkelt å vite hva som er den beste måten å reagere på overfor et barn i de situasjonene hvor de har begått kriminelle handlinger, spesielt vanskelig kan det være for gruppen mellom 15 og 18 år. Jeg har valgt å konsentrere meg om nettopp denne gruppen av unge kriminelle. I Norge er den kriminelle lavalder 15 år, noe som betyr at dette er den nedre grensen for å bli straffet, jfr. Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902 § 46.² Etter Lov om vergemål for umyndige av 22. april nr. 4 1927 § 1 er man imidlertid fortsatt barn dersom man er under 18 år. Denne bestemmelsen slår fast at alle som ikke er fylt 18 år er mindreårige, og dermed også umyndige.

¹ http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2005/lovbrudd/

² Heretter kalt straffeloven

Det finnes ingen lovbestemt definisjon på begrepet ”ungdom”. ”Barn” er i FNs Barnekonvensjon art. 1 definert som personer under 18 år, og i den videre fremstilling vil også ungdom omfattes av denne definisjonen. Med ungdomsforbryter menes i denne avhandlingen ungdom mellom 15 og 18 år som begår en kriminell handling. I den videre fremstilling vil jeg gå nærmere inn på utviklingen av dagens kriminelle lavalder. I den forbindelse vil det være naturlig å foreta en vurdering av om den kriminelle lavalderen vi har i dag bør forbli på 15 år, eller om det bør foretas endringer.

Etter Grunnloven § 96 kan ”ingen dømmes uden efter Lov, eller straffes uden efter Dom”. Denne bestemmelsen gir ingen nærmere veiledning om hvilke reaksjoner som skal regnes som straff. Straff er tradisjonelt definert som:

”et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertredeisen, i den hensikt at han skal føle det som et onde.”³

Det er alminnelig antatt at denne definisjonen danner utgangspunkt for vurderingen av hva som er straff etter Grunnloven.⁴

1.2 Rettskildebildet

De alminnelige straffene er regulert i straffeloven §§ 15 og 16.⁵ Spørsmål vedrørende straff av barn mellom 15 og 18 år er regulert i strl. § 55 og i FNs Barnekonvensjon. Strl. § 55 er en spesialregel om bruk av fengsel mot barn mellom 15 og 18 år.

Barnekonvensjonen ble vedtatt av FN 20. november 1989, og ble ratifisert av Norge 8. januar 1991. Barnekonvensjonen gjelder som norsk lov etter Menneskerettsloven av 21. mai 1999 § 2 (4) og skal ved motstrid gå foran norsk lovgivning, jfr. § 3.

³ Johs. Andenæs, 2005 s. 10

⁴ NOU 2003:15, kapittel 5 punkt 5.1.1.

⁵ Heretter forkortet til strl.

Lov om barneverntjenester av 17. juli 1992 regulerer de tilfellene hvor et barn har alvorlige atferdsvansker, deriblant begår kriminelle handlinger, jfr. § 4 - 24 og § 4 - 26.⁶ Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 regulerer i hovedsak de personlige forhold mellom barn og foreldre, jfr. § 30 første ledd.⁷

Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. mai 1982 regulerer de prosessuelle reglene som gjelder for unge lovbyggere.⁸

Tall fra Statistisk sentralbyrå gir en oversikt over hvordan utviklingen blant unge kriminelle har vært de siste årene, og i oppgaven har jeg i hovedsak konsentrert meg om tidsperioden 1985 frem til i dag.

Det står lite i juridisk litteratur om hvordan dagens straffesystem overfor unge lovbyggere er, og jeg har av den grunn benyttet meg mye av annen litteratur og offentlige dokumenter. For tolkning av barnekonvensjonen har jeg blant annet brukt engelsk litteratur, som ”Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the child”. Denne boken er skrevet etter oppdrag fra UNICEF og har samlet kommentarer fra barnekomiteen om hvordan de forskjellige artiklene i barnekonvensjonen skal tolkes. Spesielt analyserer håndboken komiteens ”Concluding Observations” av de første 68 innledende rapportene fra statene om gjennomføringen av konvensjonen.

Offentlige dokumenter som særlig er blitt tillagt vekt er handlingsplanen ”Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet” (2005 -2008) og Rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet fra 28. juni 2001, samt forarbeider til lovene. Handlingsplanen er utarbeidet i fellesskap av 6 departementer med Justisdepartementet i spissen, mens rapporten om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet ble avgitt av en arbeidsgruppe med deltakere fra 4 departementer.

⁶ Heretter kalt barnevernloven, forkortet til bvl.

⁷ Heretter kalt barneloven, forkortet til bl.

⁸ Heretter kalt straffeprosessloven, forkortet til strpl.

Kriminalomsorgen har god kunnskap om de ulike straffereaksjonene, og jeg har av den grunn funnet deres uttalelser relevant for temaet. Jeg har også funnet en god del rettspraksis på området, spesielt når det gjelder ileggelse av samfunnsstraff og fengsel overfor unge lovbrøyttere mellom 15 og 18 år. Dette er relevant for oppgavens tema, da det viser hva slags type reaksjoner unge lovbrøyttere oftest er blitt idømt de siste 10 årene.

1.3 Avgrensning

Jeg vil foreta en avgrensning mot barn under 15 år, det vil si alle som er 14 år og yngre. I tillegg vil jeg avgrense opp mot "voksne", noe som i denne forbindelse vil si alle personer fra og med 18 år og oppover. Mye av stoffet som vil bli behandlet, vil også kunne anvendes overfor barn under den kriminelle lavalder. Av den grunn vil denne aldersgruppen kort bli nevnt der det er nødvendig for å gi en bedre forståelse av oppgavens tema. Jeg vil ikke foreta noe skille mellom norsk ungdom og ungdom med utenlandsk opprinnelse/ bakgrunn.

2 Den faktiske situasjon

2.1 Innledning

I kriminalstatistikken defineres de unge kriminelle som personer under 21 år, slik at i denne fremstillingen av den faktiske situasjon vil "ungdomsforbryter" i noen tilfeller defineres som de mellom 15 og 21 år. Den siste publikasjonen fra kriminalstatistikken er fra 2001. Av den grunn vil det ikke bli fremstilt statistikk fra tidsperioden 2001 og frem til i dag.

2.2 Statistikk⁹

Flertallet av barn og unge er lovlydige, men likevel er det en del mindreårige som er i kontakt med politiet på grunn av lovbrudd. De fleste av dem begår mindre alvorlige

⁹ Hentet fra Statistisk sentralbyrå – kriminalstatistikken 2001

lovbrudd, men det finnes noen som gjør seg skyldig i mer alvorlig kriminalitet. For å bedre kaste lys over dagens situasjon blant unge kriminelle, må man gå bakover i tid og se på utviklingen frem til i dag. Det registrerte kriminalitetsbildet er betydelig endret i løpet av de siste 15- 20 årene. Jeg vil i den videre fremstilling se nærmere på hvordan denne utviklingen har vært blant de unge mellom 15 og 18 år, og hvordan situasjonen for denne aldersgruppen er i dag.

I 1985 var det i kriminalstatistikken registrert litt i overkant av 164 000 etterforskede forbrytelser, mens det i 2001 var økt til 310 447. Dette er en økning på nærmere 90 prosent. Forklaringen på dette ligger først og fremst i økningen av omfanget av registrert og oppklart kriminalitet. Den økende kontrollen og den stadig stigende andelen av anmeldte forbrytelser fører til at en tilsvarende økende andel ender opp i rettssystemet.

Antall siktede har steget mer enn antall etterforskede lovbrudd.¹⁰ I 1985 var antall siktede registrert til 15 986, mens i 2001 var tallet kommet opp i 37 995. Etterforskede lovbrudd har igjen økt mer enn oppklaringsprosenten.¹¹ Stort sett ligger oppklaringsprosenten på rundt 30 prosent, men den varierer noe fra år til år.¹²

Selv om det har vært en økning av unge kriminelle de siste årene, utgjør ungdom i dag en mindre andel av de som tas for lovbrudd enn på 1980-tallet.¹³ På midten av 1980-tallet utgjorde ungdom under 21 år nesten halvparten av alle siktede, men i 1997 var denne gruppen kun 30 prosent av alle siktede for forbrytelser.

Av de som ble født i 1977 ble to av ti siktet for minst ett lovbrudd i løpet av tiden mellom fylte 14 og 24 år¹⁴, og undersøkelser fra Statistisk sentralbyrå viser at det er mest vanlig at

¹⁰ Reid J. Stene, 2003 s. 14

¹¹ Kriminalstatistikken 2001, tabell 5 og 5b.

¹² Samfunnsspeilet nr. 3, 2004: "Noen få veier tungt i kriminalitetsbildet".

¹³ Reid J. Stene, 2003 s. 15

¹⁴ i.c.

de siktede i alderen 15 til 20 år blir tatt for mer enn ett lovbrudd.¹⁵ Tilbakefallsfaktoren er høyest blant de unge som sitter i fengsel.¹⁶ Mye av årsaken til stigningen blant de unge under 21 år er narkotikaforbrytelser, men økningen kan også ha sin årsak i gjengkriminalitet og at flere blir oppdaget av myndighetene.¹⁷ Det er altså usikkert om økningen for en stor del skyldes at barn og unge begår flere kriminelle handlinger i dag, eller at det er flere unge som blir tatt og registrert for lovbruddene.

Av de som er over den kriminelle lavalder, er det spesielt unge menn som er representert i kriminalstatistikken. Andelen av menn mellom 15 og 17 år som ble tatt for ett eller flere lovbrudd var i 2001 noe under 8 prosent. De som oftest blir tatt, er de unge kriminelle på 18 og 19 år. Om man sammenlikner dette med de unge voksne, har menn i 18- og 19-årsalderen dobbelt så stor sjanse for å bli tatt for lovbrudd som det en 27-åring har.¹⁸ I 2001 var det registrert i underkant av 90 siktede 17-åringer pr. 1 000 innbyggere, mens det samme år var registrert i overkant av 120 siktede 18-åringer pr. 1 000 innbyggere.

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at det i 2003 var 5766 unge mellom 15 og 17 år som ble tatt for lovbrudd og straffet etter straffeloven. Det er først og fremst guttene som blir straffet, kun 14 prosent av straffereaksjonene var gitt jenter under 18 år. Dette året ble fire jenter under 18 år dømt til soning i fengsel, til sammenligning fikk 203 gutter under 18 år ubetinget fengselstraff.¹⁹

Det er god grunn til å si at ungdom har vært involvert i den registrerte kriminalitetsutviklingen, men det er stort sett de eldre, det vil si de over 21 år, som fanges opp av straffeapparatet.

¹⁵ Kriminalstatistikk 2001, tabell 19.

¹⁶ Mer om fengsling av unge kriminelle i kapittel 4.3.2.4

¹⁷ Se kapittel 2.3.

¹⁸ Reid J. Stene, 2003 s. 18

¹⁹ Mer om straffereaksjoner overfor unge lovbytere i kapittel 4.3 flg.

I dag er det til enhver tid omtrent 3000 innsatte i landets 47 fengsler, og de aller fleste er menn.²⁰ I 2004 var 61 av de innsatte under 18 år, hvorav 48 satt i varetekt. Pr. 1.mai 2005 satt 138 unge under 21 år i fengsel, hvorav 5 personer var under 18 år.²¹ Antallet kvinnelige innsatte har vært stabil de siste årene, og i 2004 utgjorde de 4,6 prosent av det samlede fangeantallet.

2.3 Gjengkriminalitet

En av de viktigste miljøfaktorene som har betydning for kriminalitet, er gjengvirksomhet.²² En gjeng kan i følge kriminolog Elisabeth Næss fra Universitetet i Oslo defineres som:

”en gruppe venner som møtes regelmessig, har et fellesskap og en felles identitet og som klart gjør forskjell på dem utenfor og dem innfor”.²³

Gjengvirksomheten kan være alt fra mindre alvorlige lovbrudd som butikknaskeri og diverse typer hærverk, til mer alvorlige lovbrudd som overfall og ran. I ung alder er man som oftest lett påvirkelig, og man vinner poeng ved å bli med på ”guttestreker” av ulik art. Det kan være spenning og eventyr som lokker helt vanlig ungdom med på kriminelle handlinger, men frykt kan også være mye av bakgrunnen. Den enkelte unge har liten motstandskraft hvis aktiviteter i gjengen tar en kriminell retning. Mange vil på grunn av fellesskapet i gjengen begå ting som de ellers aldri ville innlatt seg med. Det er en normalt at den unge søker seg til gjenger med jevnaldrende for å få kontakt og fellesskap. Det er også normalt at det å være med i en gjeng, er en del av løsrivelsen fra foreldrenes og hjemmets autoritet som alle må gjennom for å bli voksne. Det er for mange unge viktigere hva andre jevnaldrende mener om en, enn hva foreldrene mener og tror. Etter hvert som de blir eldre, er det mer vanlig å begå de kriminelle handlingene på egen hånd.

²⁰ St.meld.nr.27 (2004 – 2005), kapittel. 2

²¹ <http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/dep/jd/2005/annet/012101-210132/dok-bn.html>

²² Johs. Andenæs, 2005 s. 54-58

²³ <http://www.jus.no/?id=1804>

At unge begår kriminelle handlinger, er et typisk storbyfenomen. Men også på bygda blir det dannet gjenger som begår kriminelle handlinger som en slags underholdning for å søke å skape spenning i en kjedelig hverdag der det skjer lite. Lovbruddene er ofte resultatet av en impulsiv handling. Gjengene som dannes på bygda har ingen truende eller konkurrerende gjenger slik som man ofte finner i byene. Gjengene på bygda går løs på nerdene (de streite guttene), og volden gir dem identitet og skaper spenning og action. Spenning er viktigere enn konsekvensene, noe som er en årsak til at gjengvirksomheten fortsetter selv om en eller flere blir tatt for lovbruddene de begår. Gutter tenker mindre på konsekvenser enn det jenter gjør. Fellesskapet og tryggheten er gjengen, og ved å være en del av slik gjeng skaper de seg en eventyrverden.²⁴ Lovbruddene sveiser gjengen sammen. Ikke alle gjenger begår kriminelle handlinger, og det er noen gjenger som ikke vil knyttes til et spesielt navn. Ved å gi gjengen et navn, gir det dem identitet og et spesielt samhold. En grunn til at ikke alle gjenger vil bli knyttet til et konkret navn, er nettopp fordi gjenger ofte assosieres med kriminalitet, noe som ikke alltid er realiteten.

Det er ikke bare handlingene i seg selv som gir gjengkriminalitet et dårlig rykte. Media er med på å skape et negativt rykte rundt gjengvirksomhet, og dette skaper igjen frykt blant samfunnsborgerne og gir gjengene makt.

3 Den kriminelle lavalder

3.1 Innledning

Det er bred enighet om at mindre barn ikke bør straffes. Etter strl. § 46 kan ingen straffes ”for handling foretatt før det fylte 15 år”. Bakgrunnen for denne regel er først og fremst at den unge ikke har den samme moralske innsikt og modenhet som voksne.²⁵ I tillegg regner

²⁴ Undersøkelse foretatt av kriminolog Kjersti Varang fra Universitetet i Oslo, jfr.

<http://www.krad.dep.no/images/gjengkrim.pdf>

²⁵ NOU 1983:57 s. 159

man ikke med den samme vurderingsevne hos et barn som hos en voksen.²⁶ Det at den kriminelle lavalder i dag er lagt til 15 år, betyr ikke at det skjer en personlighetsforandring så snart han/hun er fylt 15 år. Forskjellige mennesker har forskjellig utviklingsgrad, likevel må man ha en fast aldersgrense å forholde seg til. Av retts tekniske hensyn har loven derfor satt en grense på 15 år. Barn under denne alderen er straffri. Dessverre ser man i dag at det er stadig flere barn under den kriminelle lavalder som begår grove kriminelle handlinger. Det er primært barnevernet som har mulighet til å sette i gang ”mer håndgripelige tiltak” overfor barn under den kriminelle lavalder.²⁷

I alle de nordiske landene er den kriminelle lavalder fastsatt til 15 år. I England og Wales er den kriminelle lavalder 10 år. Ellers i Europa er den kriminelle lavalder 14 år eller eldre. Det eneste landet i Europa som har en lavere kriminell lavalder enn 10 år er Skottland, hvor grensen er satt til åtte år.

Tidligere var det i England en presumsjon for at ingen under 14 år var i stand til å utføre kriminelle handlinger. For å reise tiltale mot denne aldersgruppen måtte aktor bevise at det ikke kun dreide seg om skøyerstreker, men at gjerningsmannen var klar over hvor alvorlig hans handlinger var. Denne presumsjonen ble kritisert politisk fra både venstre og høyre siden, og i 1997 ble prinsippet opphevet.²⁸

3.2 Utviklingen i Norge²⁹

I følge Frostatingsloven var barn ansvarsfrie frem til sitt 8. år, mens etter Gulatingsloven kunne barn straffes først når de var fylt 12 år. Frem til barnet var fylt 15 år gjaldt det begrenset straffeansvar. Etter fylte 15 år var de derimot fullt ansvarlig. Vi hadde ingen

²⁶ Rt. 1996 s. 141

²⁷ Handlingsplan ”Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet” (2005 – 2008) s. 10. Mer om handlingsplanen i kapittel 5

²⁸ John Muncie, 2004 s. 251

²⁹ Avsnittet er bygget på Ot.prp.nr.26 (1986 – 87) og Innst. O. nr.39 (1986 – 87)

kriminell lavalder ved Norske Lov 1687, men man kunne finne grenser i enkelte spesialbestemmelser. I Kriminalloven av 1842 var den kriminelle lavalder satt til 10 år, men i forbindelse med den såkalte vergerådslov ble lavalderen hevet til 14 år. Dette skjedde i 1896, og frem til 1987 forble lavalderen uendret. De unge lovbyrterne under den kriminelle lavalder ble overlatt til hjem og skole, men vergerådet kunne ta seg av dem i siste instans. I 1951 ble det fremmet forslag av barnevernkomiteen om å heve alderen til 15 år. Bakgrunnen for forslaget var ønske om at norsk lovgivning skulle samsvare bedre med lovene i de nordiske land. Et annet formål med å heve den kriminelle lavalder til 15 år, var å hindre at unge lovbyrtere ble satt i fengsel.

I 1963 la straffelovrådet frem en *”innstilling om endringer i det strafferettslige reaksjonssystem overfor unge lovbyrtere”*, og blant disse endringene ble hevingen av den kriminelle lavalder tatt opp. Bakgrunnen for forslaget var at en heving av den kriminelle lavalder ville være i samsvar med praksis og med det syn man den gang hadde på lovovertrædelser begått av unge personer. Dette forslaget fikk stort sett en positiv mottagelse. Justisdepartementet uttalte blant annet:

*”Departementet finner alt i alt å kunne slutte seg til Straffelovrådets forslag. [...] Også nå er det i praksis slik at lovbyrtere under 15 år nesten uten unntak får påtaleunntatelse med overføring til barnevernet, og det synes riktig at bare barnevernet treffer beslutning om tiltak mot så unge lovbyrtere.”*³⁰

Departementet mente således at hevingen av den kriminelle lavalder fra 14 til 15 år var en viktig kriminalpolitisk reform som nå kunne gjennomføres. Stortingets justiskomiteé var imidlertid imot forslaget. De begrunnet dette med at ingen kunne se for seg den utviklingen ungdomskriminaliteten hadde hatt, og denne utviklingen hadde vært mer negativ enn man regnet med. Justiskomiteen ønsket heller at barnevernet fikk utbygd passende anstalter og liknende for de unge kriminelle, og så lenge dette ikke ble gjort, ville de ikke ta ansvar for

³⁰ Ot.prp.nr. 26 (1963 – 64), jfr. note 29

en endring av den kriminelle lavalder.³¹ Spørsmålet om å styrke barne- og ungdomsvernet ble igjen tatt opp av Justisdepartementet i Ot.prp. nr. 1 (1974 – 75).³² Det ble satt ned en gruppe som blant annet skulle utrede hvilke tiltak som kunne gjennomføres for å styrke barne- og ungdomsvernet.

Også i St.meld. nr. 104 (1977-78) ble konklusjonen at den kriminelle lavalder burde heves til 15 år. Justisdepartementet mente imidlertid at dette ikke kunne gjennomføres straks, idet det sosiale hjelpeapparat først måtte styrkes. Justiskomiteen var enig i at det ikke var noen særlige grunner til at Norge skulle ha en annen kriminell lavalder enn resten av Norden.³³ Komiteen forutsatte også, i likhet med Justisdepartementet, at hjelpeapparatet var styrket før endringen trådte i kraft. En heving av den kriminelle lavalder ville medføre at barnevernet ville få ytterligere et årskull med ungdom.

Straffelovkommisjonen anbefalte i sin prinsipputredning fra 1983 at hevingen av den kriminelle lavalder ikke skulle gjøres avhengig av at barnevernet først skulle styrkes, og at det hastet med å få satt reformen ut i live.³⁴ Denne prinsipputredningen ble sendt ut på høring, hvor punktet om heving av den kriminelle lavalder ble omfattet med størst interesse blant høringsinstansene. Det var delte meninger hvorvidt den kriminelle lavalder burde heves straks.

I Ot.prp. nr. 26 (1986 – 87) la departementet til grunn at ”*styrkingen av det sosiale hjelpeapparat nå [var] kommet så langt*” at det ikke lenger var noen hindring å heve den kriminelle lavalder, men departementet forutsatte at man i praksis skulle være tilbakeholdne med å idømme frihetsberøvelse av personer under 18 år.³⁵ I tillegg forelå det en handlingsplan som ville føre til en ytterligere bedring.

³¹ Innst. O. VII (1964 – 65), jfr. note 29

³² Se side 9 - 10

³³ Innst. S. nr 175 (1979 – 80), jfr. note 29

³⁴ NOU 1983:57 s. 159

³⁵ Jfr. s. 12

Justiskomiteens flertall støttet departementets forslag om å heve den kriminelle lavalder til 15 år i Innst. O. nr. 39 (1986 – 87). Medlemmenes syn var at det hastet med å få gjennomført denne kriminalpolitiske reformen. De uttalte at

*”dersom en skal vente til barnevernet er fullt utbygd i alle deler av landet, vil resultatet kunne bli alvorlige skadevirkninger for et betydelig antall 14-åringer som har behov for hjelp og støtte i stedet for strafferettslige reaksjoner.”*³⁶

I følge medlemmene i justiskomiteens flertall var et hovedformål med å heve lavalderen å hindre at unge lovbrystere settes i fengsel. Komiteens mindretall mente imidlertid at vilkårene for heve lavalderen ennå ikke var til stede. Samtidig ville de ikke *”motsette seg at lovendringen vedtas for senere iverksettelse.”* Medlemmene i komiteens mindretall konstaterer at fengsel overfor 14-åringer *”brukes meget sjelden og som en siste utvei hvor det ikke finnes alternativer og hvor de det gjelder ofte utgjør en åpenbar fare for seg selv og andre.”* Mindretallet mente altså at

”en heving av den kriminelle lavalder uten at alternativene er bygget ut, særlig vil virke negativt overfor de kriminelt mest belastede og samtidig ofte minst behandlingsmotiverende i den ungdomsgruppen det her gjelder.”

Justiskomiteens mindretall sluttet seg likevel til forslaget om å heve den kriminelle lavalder til 15 år, men de forutsatte at dette ikke skjedde før det var på det rene at det forelå tilfredsstillende alternativer.

I 1987 ble lavalderen forhøyet til 15 år og endringene trådte i kraft 1. januar 1990.³⁷ Senere er det igjen blitt fremmet ønske om å senke den kriminelle lavalder. I Innst. O. nr. 64 (1998 – 99) uttalte stortingsrepresentantene Per-Kristian Foss, Kristin Krohn Devold og Bjørn Hernæs at de ønsket å senke den kriminelle lavalder fra 15 til 14 år.³⁸ Medlemmene i

³⁶ Jfr. s. 3

³⁷ Jfr. lov av 16. juni 1989 nr. 66

justiskomiteens mindretall, Fremskrittspartiet og Høyre, uttaler at de ser med bekymring på at det i de senere år er blitt registrert en økning av forbrytelser begått av personer under den kriminelle lavalder. Når det gjelder denne aldersgruppen, mener mindretallet at utviklingen har vist at de reaksjonsmulighetene vi har ikke er tilstrekkelige. Det er meget viktig ved forebyggelsen av kriminalitet blant barn og unge, at det reageres på et tidlig tidspunkt. For å skape forståelse hos en ung kriminell for hva vedkommende har begitt seg ut på, vil det å bli stilt til ansvar overfor en dommer og svare for sine handlinger være viktig. Flertallet i komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet, var ikke enig i forslaget om å senke den kriminelle lavalder til 14 år, og begrunnelsen var blant annet at det er foreldrene og det offentlige hjelpeapparat med barnevernet i spissen som skal ha ansvaret for å reagere og sette i verk tiltak overfor barn. I tillegg la de vekt på felles innsats og samarbeid. Flertallet viste for øvrig til det faktum at forslaget om å senke den kriminelle lavalder til 14 år ble avvist av Stortinget i forbindelse med behandlingen av Dok.nr.8:36 (1993 – 94) og Dok.nr.8:11 (1996 – 97).³⁹

3.3 Vurdering av den kriminelle lavalder

Det er delte meninger om hvor grensen for å bli straffet etter straffeloven skal ligge.

Barneombudet uttalte i årboken for 2000/2001 at de ikke har noe ønske om å senke den kriminelle lavalder, men at de derimot ønsker å fjerne dette skillet som inntreffer på 15-årsdagen.⁴⁰ Ombudet mener at *”ingen mindreårige bør være strafferettslig ansvarlige i Straffelovens forstand”*. Barneombudets oppfatning er at den kriminelle lavalder er et tilfeldig skille mellom full ansvarlighet og total ansvarsfrihet, og at det er viktig å ha en klar grense mellom straff/reaksjon og behandling/omsorg. Etter dagens system mangler vi gode reaksjonsmuligheter overfor unge mellom 15 og 18 år. Barneombudet hevder at

³⁸ Forslag om lov om endring i lov av 22. mai 1902 nr. 10. (straffeloven) (kriminell lavalder).

³⁹ Innst. S. nr. 131 (1993 – 94) og Innst. S. nr. 45 (1996 – 97), jfr. Innst.O.nr. 64 (1998 – 99) s. 2

⁴⁰ <http://www.barneombudet.no/cgi-bin/barneombudet/imaker?id=3320>

”[d]et trengs lovendringer og utbygging av tiltaksapparatet for å kunne reagere mot kriminelle handlinger begått av barn og unge under 18 år, uten nedre aldersgrense.”

I årboken foreslår barneombudet at det skal utarbeides en ny lov som skal omfatte alle barn og unge som begår lovbrudd – helt frem til de er myndige. Barneombudet uttaler i sitt høringssvar til rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet at den norske barndommen står i fare for ”sektorsyndromet”, det vil si at vi mangler en helhetlig tilnærming på barn og unge.⁴¹ Dette mener de gjenspeiler seg i lovverk og praksis. Det blir da et spørsmål i forhold til barnekriminalitet om eksisterende lovverk skal revideres og styrkes, eller om det skal utvikles en egen lov som regulerer kriminalitet blant barn og unge. Alternativet til at det utarbeides en ny lov, er at barnevernloven har et eget kapittel om kriminalitet begått av personer under 18 år med referanse til en oppvekstlov. Et slikt kapittel må, i følge barneombudet, inneholde bestemmelser om hvordan samfunnet skal samhandle når barn og unge begår lovbrudd.

Jeg er av den mening at et barn som hovedregel ikke bør straffes etter straffelovens bestemmelser. Det er et paradoks at alle under 18 år er umyndige og dermed som hovedregel ikke har kompetanse til å treffe bindende avgjørelser på egen hånd, samtidig som de blir strafferettslig ansvarlige etter fylte 15 år. Barn bør få muligheten til behandling og rehabilitering fremfor å bli ilagt straff som kan ha negativ virkning på den unge i fremtiden.

De fleste barn over en viss alder er imidlertid klar over forskjellen på rett og galt, og at kriminelle handlinger vil få konsekvenser. Dette betyr at selv om jeg mener at man som hovedregel ikke bør ilegge et barn straff, ser jeg at det kan oppstå unntakstilfeller hvor straff er det beste alternativet. Det vil imidlertid avhenge av barnets alder hvorvidt straff

⁴¹ Barne- og ungdomskriminalitet, *Barneombudets høringssvar til rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet*, avgitt 20.11.01. s. 2

kan anses som et godt alternativ fremfor andre reaksjoner. Om straff er et godt alternativ vil jeg komme nærmere tilbake til i kapittel 4.3.2.

Som jeg skal se nærmere på i kapittel 6, er mange av de alternative tiltakene til straff avhengig av samtykke og samarbeid fra den unge. Dersom den unge ikke er villig til å samarbeide slik at de alternative tiltakene til straff får den virkning man ønsker, mener jeg at man i disse situasjonene – spesielt i de alvorligste tilfellene - bør ha muligheten til å ilegge straff etter straffeloven, uavhengig av om barnet er 15 eller 17 år. Men som nevnt bør ileggelse av straff kun gjøres unntaksvis, og grensen for å bli straffet bør ikke settes for lavt. 15 år er etter min mening et godt sted å sette grensen. Dersom man setter grensen lavere, vil det omfatte en større gruppe barn – noe jeg ser på som uheldig. Jeg mener også man må ta hensyn til de reaksjonsformene som finnes. At vi i dag har mulighet til å idømme et barn på 15 år fengsel, er uheldig. Jeg er oppmerksom på at domstolene er tilbakeholdne med å idømme fengsel overfor unge kriminelle, men det har skjedd.

Det bør for alle barn og unge gjelde klare grenser for hva slags handlinger samfunnet aksepterer, og at det ved overskridelse av disse grensene vil oppstå konsekvenser. Barn under den kriminelle lavalder, blir ikke tiltalt og ilagt straff etter straffeloven. Barnevernet kan derimot gripe inn og sette i gang tiltak overfor den unge under 15 år.

Min konklusjon blir etter dette at dagens kriminelle lavalder på 15 år er et godt sted å sette grensen for å straffe et barn. Barn er i en stadig modningsutvikling, og straff kan ha en negativ virkning på denne utviklingen dersom man ikke er forsiktige. Alle kriminelle barn under 18 år trenger behandling og rehabilitering, men det kan oppstå situasjoner hvor de i tillegg bør få en straff.

4 Straff og straffeliknende reaksjoner

4.1 Innledning

Den allmenne oppfatningen av straff er at virkningen skal være allmennpreventiv og individualpreventiv. Strl. § 15 oppstiller i første ledd de alminnelige straffene, som er: ”fengsel, forvaring, hefte, samfunnsstraff og bøter.” Strl. § 69 oppstiller reglene om påtaleunntatelse, og etter NOU 1983:57 anses også dette som straff.⁴² For de fleste rettsutøvere fremstår reaksjonsmulighetene etter strl. § 15 som lite tilpasset ungdom mellom 15 og 18 års særlige behov i forhold til rehabilitering. Straffen skal ha en avskrekkende virkning, slik at den forhindrer den dømte og andre kriminelle i å begå nye lovbrudd, men en straffetrussel vil generelt ikke ha den samme forebyggende virkning på barn som på voksne. Overfor lovbrøyteren vil straff vanligvis oppfattes som både ubehagelig og nedverdiggende, og i de tilfellene hvor lovbrøyteren er under 18 år vil det være av større viktighet at han/hun får behandling og rehabilitering, slik at man tidlig forhindrer nye lovbrudd

Varetektsfengsling anses ikke som straff. Likevel vil det i denne forbindelse være naturlig å gå gjennom reglene om varetekt, da dette for en del lovbrøytere vil kunne føles som straff.

4.2 Litt om de ulike reaksjonene etter straffeloven

I følge våre gamle norske lover var fredløshet og bøter de viktigste straffene. Reaksjonssystemet skiftet karakter da staten ble sterkere organisert. Det var statens oppgave å straffe forbrytelser. Man erstattet fredløsheten med offentlige døds- og legemsstraffer, og systemet med lovbestemte bøter - dels til den krenkede, dels til kongen - ble stående helt til det ble avskaffet ved kriminalloven av 1842.⁴³ I 1815 ble legemsstraffer avskaffet, og dødsstraffen ble avskaffet i 1902. Dødsstraffen ble derimot opprettholdt i den militære straffelov. Begrunnelsen for dette var at det kunne være nødvendig å ha en slik

⁴² Se s. 166

⁴³ Johs. Andenæs, 2005 s. 372

straff i krigstid. Ved en lovendring i 1979 gikk bestemmelser om dødsstraff helt ut av lovgivningen. I dag er det frihetsstraffen og bøtestraffen som er mest brukt. Størrelsen på boten skal fastsettes ”i det enkelte tilfelle under hensyn til domfeltes økonomiske forhold”, og skiller seg således fra eldre tiders lovbestemte bøter.⁴⁴ Man bør ”velge den reaksjon som er mest hensiktsmessig i det enkelte tilfelle for å bringe lovovertrедeren på rett vei.” Spesielt viktig vil dette være for kriminelle som begår lovovertrедelser i ung alder.⁴⁵

Bestemmelsen om forvaring ble tilføyd i 1997, og kommer frem av strl. § 15 annet ledd. Forvaring kan idømmes etter reglene i §§ 39c til 39h. Forvaring erstatter etter lovendring 1. januar 2002 sikringsordningen, og kan bare idømmes tilregnelige lovbrøyttere. Denne type straffereaksjon kan tas i bruk når det er begått en alvorlig forbrytelse og det er fare for gjentakelse. Målet med forvaring er å få den forvaringsdømte til å endre atferd og dyktiggjøre vedkommende til et liv utenfor fengsel. Forvaring er tidsubestemt, og anvendes der tidsbestemt straff ikke anses tilstrekkelig for å verne samfunnet. Forvaring kan fremstå som urettferdig overfor lovbrøytteren. Han straffes ikke for den forbrytelsen som er begått, men for forbrytelser man frykter vil begås i fremtiden. I tillegg kan det være vanskelig å vite når farligheten er opphørt, slik at den dømte kan slippes ut på prøvetid.

Hefte skal være et slags ”ærlig fengsel” med en lempeligere behandling enn fengsel og ikke ha den vanærende karakter som er knyttet til fengselsstraffen.⁴⁶ Etter loven svarer to dagers hefte til en dags fengsel, jfr. strl. § 22. I praksis brukes imidlertid denne reaksjonen ikke. Den nye straffelovkommisjonen foreslår heftestrafen opphevet, jfr. utkast til ny § 5-1 i NOU 2002:4.

Samfunnstjeneste som straff var tidligere tilknyttet bestemmelsene om betinget dom, men i en tilleggslov av 15. mars 1991 nr. 4 ble den gjort til en selvstendig straffereaksjon. Fremveksten av samfunnstjeneste som straffereaksjon skyldtes et ønske om å finne et

⁴⁴ Johs. Andenæs, 2005 s. 374

⁴⁵ ibid s. 376

⁴⁶ ibid s. 391

realistisk alternativ til fengsel, særlig for yngre lovovertredere.⁴⁷ En av grunnene var den stadig økende ungdomskriminaliteten. At samfunnstjeneste ble innført som hovedstraff, innebar at *”gjerningspersonen i stedet for ubetinget fengsel ble dømt til å utføre et bestemt antall timer ulønnet samfunnsnyttig arbeid”*⁴⁸

Samfunnsstraffen ble innført i 2002 og erstattet den tidligere straffereaksjonen samfunnstjeneste, samt betinget dom med tilsyn, jfr. strl. § 28a. Samfunnsstraff *”brukes som en fellesbetegnelse på straff som gjennomføres ute i samfunnet og som i varierende grad virker frihetsbegrensende.”*⁴⁹ Samfunnsstraffen kan blant annet bestå av samfunnsnyttig tjeneste, program, individuelle samtaler, behandling, megling i konfliktråd og andre tiltak som er relevante i forhold til den enkeltes kriminalitet. Samfunnsstraffen har et maksimum på 360 timer. I Rt. 1992 s. 211 ble det slått fast at når en ubetinget fengselsstraff vesentlig ville ha oversteget 1 år, bør samfunnstjenesten i utgangspunktet settes til 360 timer. I praksis svarer en måneds fengsel vanligvis til 25-30 timers samfunnstjeneste, jfr. Rt. 1996 s. 886. Denne praksisen er ikke blitt lovfestet, noe som fører til at domstolene har større frihet når de fastsetter samfunnsstraffen.

Det skal fastsettes et bestemt tidsrom for gjennomføringen av samfunnsstraffen, og i denne gjennomføringstiden skal den domfelte stå under tilsyn av friomsorgen.⁵⁰ Friomsorgen utfører blant annet personundersøkelser, administrerer samfunnstjeneste og tilsyn og yter bistand til ansatte i fengsler uten egen sosialtjeneste. Gjennom tilsynsvirksomheten kontrollerer friomsorgen at domfelte ikke bryter de særvilkår som er fastsatt. Friomsorgen melder også alvorlige eller gjentatte brudd til politiet.⁵¹ I tillegg oppstiller strl. § 28a vilkår som må være oppfylt dersom samfunnsstraff skal kunne idømmes. Domstolene kan bestemme at

⁴⁷ Wenche L. Kverneland, 1997 s. 8

⁴⁸ Ot. prp. nr. 90 (2003 – 2004) del 3, kapittel 22.

⁴⁹ i.c.

⁵⁰ Også kalt kriminalomsorg i frihet

⁵¹ <http://www.straffet.com/kriminalomsorg/friomsorgen>

”den domfelte i gjennomføringstiden skal overholde bestemmelser om bosted, oppholdssted, arbeid, opplæring, behandling eller forbys samkvem med bestemte personer.”⁵²

Retten fastsetter i tillegg en subsidiær fengselsstraff dersom domfelte bryter samfunnsstraffen, og innholdet blir fastsatt av friomsorgen innenfor de rammene retten setter.

Bøtestraff blir oftest brukt ved mindre alvorlige lovbrudd.⁵³ Man kan ilegge bot alene som straffereaksjon, eller man kan anvende bøter ved siden av betinget eller ubetinget frihetsstraff. I tillegg blir ofte bot ilagt sammen med samfunnsstraff. Man skal ved idømmelsen av bot, ta hensyn til den bøtelagtes økonomiske forhold. Dersom den bøtelagte ikke betale boten, kan det subsidiært ilegges fengselsstraff.

I strpl. §§ 171 flg. omtales betingelsene for pågrepelse og fengsling. Man befinner seg nesten i en håpløs situasjon når det gjelder fengsel som straff. Lovbryteren skal på den ene siden påføres et tilsiktet onde, mens han på den andre siden skal oppmuntres til en lovlydig livsførsel etter løslatelsen. Rehabiliteringsformålet er ofte vanskelig å gjennomføre. En kan tvinge en mann til å oppføre seg på en bestemt måte når han er i fengsel, men det er langt vanskeligere å få ham til å endre livsførsel utenfor murene. Lovbryteren må selv ha et personlig ønske om å forandre seg for at man i det hele tatt skal ha noe håp om varig rehabilitering. Et av formålene med et fengselsopphold, er nettopp det å skape et slikt ønske hos lovbryteren.

Man kan si mye negativt om fengsel, men det kan også komme noe godt ut av et fengselsopphold. Fengsling kan medføre en positiv utvikling for den dømte, så lenge det under soningen legges til rette for dette. Fengselet skal forberede løslatelsen og prøve å

⁵² <http://www.krus.no/kriminalomsorgen/samfunnsstraff.html>

⁵³ Johs. Andenæs, 2005 s. 418

hjelpe den løslatte til å komme i ordnede arbeids- og boligforhold. Det positive med fengselsstraffen, er at den hindrer nye forbrytelser så lenge den domfelte sitter inne bak murene. En annen positiv side ved fengsel kan også være at en kriminell gjeng blir brutt opp, ved at en eller flere fjernes fra miljøet.

Fellesskap er blitt hovedregelen når det er snakk om å sone straffen sin bak murene, jfr. straffegjennomføringsloven § 17. De som blir idømt fengselsstraff vil lettere komme seg igjennom fengselsoppholdet dersom man har adgang til samvær med andre fanger. Tidligere var det slik at fengselsstraffen skulle virke avskrekkende, både for allmennheten og for den straffede selv. Dette er i dag kommet litt i bakgrunnen. I dag er oppfatningen at frihetsberøvelse i seg selv er straff nok. I de senere år er det særlig lagt vekt på å øke utdanningstilbudet. Dette er særlig viktig for de unge lovbyrterne.⁵⁴

Påtaleunntatelse er som nevnt en strafferettslig reaksjon. Etter strpl. § 69 kan påtale unntates selv om straffeskyld anses bevist, dersom

”slike særlige forhold er til stede at påtalemyndigheten etter en samlet vurdering finner at overveiende grunner taler for ikke å påtale handlingen.”

Etter § 69 annet ledd kan unntatelse av påtale gjøres betinget av at siktede under prøvetiden *”ikke gjør seg skyldig i noen ny straffbar handling”*. En påtaleunntatelse blir registrert i strafferegisteret jfr. Strafferegistreringslovens § 1 nr. 4.⁵⁵

Varetektsfengsling er ingen strafferettslig reaksjon, men et straffeprosessuelt tvangsmiddel under straffesaken.⁵⁶ Grunnen til at man anvender varetektsfengsling, er blant annet fordi man vil hindre at den siktede flykter eller forspiller bevis, jfr. strpl. § 171 første ledd punkt

⁵⁴ Se punkt 4.3.2

⁵⁵ Lov av 11.juni 1971 nr. 52

⁵⁶ Johs. Andenæs, 2005 s. 409

1 og punkt 2. Varetekt er et meget vidtgående inngrep, da det dreier seg frihetsberøvelse av personer uten at skyld er bevist og dom avsagt.

Gjennomføringen av varetektsfengslingen reguleres av Straffegjennomføringsloven av 18. mai 2001 nr. 21. Lovens § 46 slår fast at

”Kriminalomsorgen kan ikke pålegge innsatte [...] andre innskrenkninger i friheten enn det som er nødvendig for å sikre formålet med fengslingen eller for å opprettholde ro, orden og sikkerhet i fengslet.”

De varetektsfengslede plasseres i vanlige fengsler i ”nærheten av hjemstedet dersom dette er praktisk mulig”, jfr. § 47. Varetektstiden kan variere fra en dag til opp til flere måneder, i enkelte tilfeller til og med flere år.

I henhold til endringer i straffeprosessloven som trådte i kraft 1. oktober 2002 kan retten bestemme at den varetektsfengslede skal undergis hel eller delvis isolasjon, jfr. strpl. § 186a. Hel isolasjon innebærer at vedkommende skal utelukkes fra fellesskap med alle andre innsatte.

4.3 Bruk av straff overfor unge lovbytere

4.3.1 Historikk: Arbeidsskoler/ ungdomsfengsler

I vergerådsloven av 1896 ble prinsippet om oppdragelse i stedet for straff slått fast, og dette prinsippet ble ytterligere understreket i barnevernloven av 1953. 1.juni 1928 ble det vedtatt en ny lov om oppdragende behandling av unge lovbytere.⁵⁷ Loven var et uttrykk for ønsket om et konstruktivt alternativ til vanlig fengselsstraff. Da Berg arbeidsskole ble åpnet

⁵⁷ Heretter kalt arbeidsskoleloven

i 1951, trådte loven i kraft. Hovedinspirasjonskilden til denne loven er hentet fra England og deres "Borstalsystem", og det er flere land som har etterliknet dette systemet.

Det lå en pedagogisk målsetting bak arbeidsskolene/ungdomsfengslene i Skandinavia.⁵⁸ Lovens primære formål var å gi opplæring og behandling til unge lovbrøyttere, og forbedre det enkelte individ. De unge kriminelle skulle ikke straffes. Arbeidsskolen var et utslag av et nytt syn på samfunnets behandling av ungdomskriminaliteten. Det var forutsatt at arbeidsskolen skulle være av en viss varighet, da det tok tid å gjøre ferdig de ulike programmene skolen hadde utviklet som hjelp til lovbrøytterne. Arbeidsskolen ble lansert som *"en særreaksjon i en kriminalpolitisk liberal periode med utstrakt bruk av påtaleunntakelser, betingede dommer og korte frihetsstraffer"*.⁵⁹

De korte frihetsstraffene kunne fremstå som noe urettferdig overfor mange lovbrøyttere. Det å måtte oppholde seg på arbeidsskolen i så lang tid de ulike programmene tok, fremsto som en urimelig lang frihetsberøvelse. I tillegg kom den tiden de hadde sittet i varetekt ikke i fratrekk, da arbeidsskolene ikke ble regnet som straff. Andre unge kriminelle som fikk vanlig kort fengselstraff eller betinget dom, ble satt fri lenge før de som ble plassert på arbeidsskolen. Dette førte til en aggressiv holdning blant de unge lovbrøytterne i skolen.

Arbeidsskoleloven ble møtt med store forventninger, men det ble snart klart at disse forventningene ikke viste seg realistiske i forhold til det klientell skolen fikk. Rømningsproblemet var stort, og man var derfor nødt til å ha en stor del av elevene sittende i lukket avdeling under fengselsliknende forhold.

Fra 1.februar 1966 ble Arbeidsskolen for unge lovbrøyttere endret til ungdomsfengsel i medhold av lov av 9.april 1965 om strafferettslege åtgjerder mot unge lovbrøyttere.⁶⁰ Ungdomsfengslene var ment som straff, og hadde ikke som formål å oppdra de unge

⁵⁸ Kåre Bødal, 1962 s. 46

⁵⁹ Kåre Bødal, 1969 s. 179

⁶⁰ Kåre Bødal, 1969 s. 178

lovbryterne slik som arbeidsskolene hadde. Av den grunn kom varetektsfengsel til fradrag i anbringelsestiden.

I 1974 ble det satt en strek over hele loven, og man vendte tilbake til det tradisjonelle system med vanlig tidsbestemt frihetsstraff også for unge lovovertridere.

Tilbakefallstallene fra ungdomsfengslet viste at det var liten grunn til å tro at denne reaksjonen var bedre enn frihetsstraff. Tilbakefallsprosenten ved ungdomsfengslene var høyere enn forventet.

Etter arbeidsskoleloven og ungdomsfengslenes undergang, var man tilbake til der man startet. Man hadde ikke lenger ungdomsfengslenes regler å ty til overfor en ung lovovertreder, slik at man i stedet måtte anvende vanlig tidsbestemt fengselsstraff. Som nevnt ble samfunnstjeneste innført som et alternativ til fengselsstraff i 1991, men alt i alt kan man si at forhåpningene rundt opplæring og påvirkning overfor unge lovovertridere hadde vært en skuffelse.

4.3.2 Dagens straffesystem anvendt på unge lovbrytere – noen vurderinger

4.3.2.1 Innledning

Etter min mening må samfunnet reagere på en rask og hensiktsmessig måte når det gjelder kriminalitet blant barn og unge. Rehabilitering og atferdsendring må stå sentralt ved valg av reaksjon. Som nevnt i punkt 3.3 vil straff i noen tilfeller være et godt alternativ. Man kan spørre seg om straff noen gang vil fremstå som det ”beste” alternativet overfor et barn. Selv om jeg mener at man som hovedregel bør vurdere alternative reaksjoner fremfor straff, vil jeg i de tilfellene hvor det er snakk om en tilbakefallsforbryter eller den unge har begått meget alvorlige lovbrudd, være tilbøyelig til å mene at straff kan være et bedre alternativ enn mange andre reaksjoner.⁶¹ Jeg vil tro at man vil få mye negative tilbakemeldinger fra samfunnet dersom et barn som for eksempel har begått et drap slipper

⁶¹ Se kapittel 6

straff, kun fordi det er under 18 år. Man bør imidlertid i tillegg til straff gi de unge behandling, slik at de får en bedre forståelse av konsekvensene av den kriminelle handlingen.

I den videre fremstilling vil jeg foreta en vurdering av om straffereaksjonene etter strl. § 15 har den ønskede effekten på unge lovbrøyttere, det vil si om de unge lovbrøytterne avstår fra å begå nye lovbrudd. Deretter vil jeg se nærmere på bruken av varetekt og påtaleunntakelse overfor unge lovbrøyttere.

4.3.2.2 Forvaring.

Forvaring er ikke særlig aktuelt for barn og man bør så langt det er mulig vurdere andre straffereaksjoner i de tilfellene hvor lovbrøytteren er under 18 år. Forvaring er en type reaksjon som er siktet på særlig farlige lovovertrедere. Med "farlige lovovertrедere" siktes til den fare som kan oppstå hvis gjerningsmannen forblir på frifot.

Det kan oppstå situasjoner hvor barn anses som farlige for samfunnet, og derfor etter straffeloven kan idømmes forvaring. I en dom avsagt av Borgarting lagmannsrett 19. november 2003 kom retten frem til at det er adgang til å idømme et barn forvaring. Barn bør imidlertid få muligheten til rehabilitering og oppfølging slik at de har en mulighet til å fungere i samfunnet. Dersom en ung kriminell blir idømt forvaring, vil dette kunne få et meget negativt resultat. Retten vurderer lovbrøytteren som så farlig at vanlig fengsel ikke vil gi samfunnet den tryggheten og den beskyttelsen den trenger, og dette kan påvirke den unge selv til å tro at han er farlig for samfunnet. Jeg mener at dersom en ung kriminell blir ilagt forvaring som straff, vil han ikke få mulighet til å vise at han kan forbedre seg. Han blir plassert i institusjon sammen med andre farlige forbryttere, og vil av samfunnet bli oppfattet som farlig på grunn av den ilagte straffen.

4.3.2.3 Bøtestraff

Bøtestraff brukes i stor grad som reaksjon overfor unge lovbytere. Å idømme bøter i de tilfellene hvor lovbyteren er ung, har både sine positive og negative sider. For mange unge vil denne type reaksjon gi liten rehabiliterende effekt.⁶² Hvor effektiv en slik straff er, vil bero på lovbyterens økonomiske situasjon. Dersom lovbyteren ikke har egen økonomi, vil man i mange tilfeller regne med at foreldrene tar seg av boten. Hvor mye hjelp den unge får av foreldrene vil avhenge av forholdet dem imellom, og det er opp til foreldrene hvordan de senere vil løse dette med den unge. Det er ikke sjelden situasjonen er slik at den unge ikke har egen økonomi, og i så fall vil lovbyteren ikke selv merke noe til straffen. Det vil stride mot grunnleggende strafferettslige prinsipper dersom straffen rammer andre enn lovbyteren – her foreldrene.

I de tilfellene hvor den unge lovbyteren har egne økonomiske midler, vil boten være mer effektiv som straff. Å bli fratatt store deler av økonomien vil være hardt å takle for en ungdom – uansett hvor mye det er snakk om. I denne aldersgruppen er penger viktig, og i motsetning til voksne vil det føles – om mulig – enda vanskeligere å gi fra seg egne opptjente midler. En bøtestraff vil derfor være mest effektiv som straff i de tilfellene hvor lovbyteren har egne økonomiske midler.

4.3.2.4 Fengsel

Etter strl. § 15 første ledd kan som nevnt fengsel idømmes som straffereaksjon. Lovens maksimumsstraff på 21 år kan imidlertid ikke benyttes på barn under 18 år, jfr. strl. § 55, jfr. § 17 første ledd bokstav b. Straffen kan når forholdene tilsier det settes til en mildere straffart og kan være lavere enn minimumsstraffen fastsatt for handlingen, jfr strl. § 55.

Det er allmenn enighet om at ingen barn hører hjemme i fengsel. Unge i alderen 15 til 18 år har som nevnt særlige behov når det gjelder rehabilitering, og fengsel er derfor lite egnet

⁶² Handlingsplan ”sammen mot barne- og ungdomskriminalitet” (2005-2008) s. 23. Mer om handlingsplanen i kapittel 5.

som straffereaksjon for unge lovbrøytare. Fengsling av barn bør kun brukast i de tilfellene hvor den unge er ein typisk tilbakefallsforbrytar. Det er ofte tungt belastede lovbrøytare som sit i fengsel, og disse har ein særleg negativ innverknad på yngre lovovertrедare som har ein eller fleire ubetingede reaksjonar. Det kan vere lettere for dem å skaffe seg kontaktar inne i fengsel, og derfor enklare fortsette i kriminell retning når de slipper ut.

Dersom man finnar at fengsel er det beste alternativet for ein ung lovbrøytar, bør det jobbes med å skreddersy eit tilbud til barn og unge. For å forhindre at de unge kjem i kontakt med eldre kriminelle kan det vere ein moglegheit å gjenopprette ungdomsfengsler, slik som vi hadde på 1950- og 1960 tallet. Som jeg var inne på i avsnitt 4.3.1, var ikke institusjonen ungdomsfengsel særleg vellykket. Et av problemene som vil oppstå, er hvor man skal plassere de tyngste kriminelle ungdommene. Ungdom påvirkes av anna ungdom, og å bryte dette mønsteret er vanskelig. Før man på ny bygger ungdomsfengsler i Norge, bør det foretas ein god del nøye tenkning og planlegging.

De unge får dårligere oppfølging i fengsel sammenliknet med andre reaksjonar.⁶³ De ansatte gjør imidlertid ein stor innsats for at eit fengselsopphold for unge lovbrøytare skal bli så skånsomt som mogleg. Som nevnt i punkt 4.2 er utdanningstilbudet i fengsel av særleg viktighet når det gjelder unge lovbrøytare. Unge mellom 15 og 18 år er midt i den perioden av livet hvor skole og utdanning er viktig, og dersom de blir idømt fengselsstraff bør man gjøre det man kan for å gi de unge moglegheita til å fortsette med utdanninga. Dette får de også nytte av når de slipper ut av fengselet. Det vil kunne gjøre det enklare for dem å finne seg arbeid eller fortsette på skole etter soninga, og gjøre det mindre fristende å vende tilbake til det kriminelle miljøet. Forum for opplæring innenfor kriminalomsorgen (FOKO) er norsk underavdeling til European Prison Education Association (EPEA), og deres formål er blant anna å fremme opplæring innenfor kriminalomsorgen. Formålet med og rettigheter til opplæringa av innsatte fremgår av den alminnelige lovgivning om opplæring, jfr. Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa av 17. juli 1998 nr. 61.⁶⁴ Fengselets

⁶³ Se for eksempel samfunnsstraff, hvor lovbrøytarane blir satt under tilsyn av Kriminalomsorg i frihet.

⁶⁴ http://www.straffet.com/utdanning/utd_innsatte.htm

tilsatte skal oppfordre innsatte til å ta del i den opplæring som tilbys i fengselet. I tillegg skal de oppfordre de innsatte til å søke kontakt med skolen for å få råd og veiledning når det gjelder utdanning og opplæring. Spesielt skal unge innsatte motiveres og stimuleres til å delta i opplæringstilbudene i fengselet.

Det er viktig å fokusere på ettervernet i de tilfellene hvor fengsel anvendes. Dette gjelder både for unge lovbreakere og de over 18 år. Noen ganger står lovbreakeren utenfor fengselsporten uten et sted å gå til, utenom tilbake til sine venner i det kriminelle miljøet. Den unge kan ha gode hensikter når han slipper ut, men det er ikke alltid viljen er sterk nok. Er ikke ettervernet godt nok, kan det fort skje at lovbreakeren utfører nye lovbrudd. Det er viktig å gi de unge en mulighet til å integrere seg i samfunnet. Når de kommer ut av fengsel, vil en del unge føle sinne overfor samfunnet og av den grunn ønske å hevne seg. De vil vise at fengselsoppholdet ikke hadde noen virkning på dem, og at det ikke er noen som kan bestemme over dem når det gjelder deres valg i å gå tilbake til det kriminelle miljøet. At de unge begår flere lovbrudd etter at de har sonet i fengsel, er derfor ingen overraskelse.

4.3.2.5 Soningsalternativer

Norsk lovgivning oppstiller enkelte "særregler" som regulerer alternative måter den domfelte kan sone straffen sin på. Slike alternativer vil være særlig aktuelle for unge lovbreakere. Disse særreglene er også straff, men vil kunne være et bedre alternativ for en ung lovbreaker.

Dersom det er "*tungtveiende grunner som taler for det*", kan straffen "*helt eller delvis gjennomføres*" i en behandlingsinstitusjon, jfr. straffegjennomføringsloven § 12. Slike tungtveiende grunner kan være "*konkret helbred, sinnstilstand, arbeidsevne og*

*tilpasningsevne”.*⁶⁵ Å overføre domfelte til en behandlingsinstitusjon, eventuelt mot sin vilje, kan være ”*nødvendig for å bedre domfeltes evne til å fungere sosialt og lovlydig...*”

Det neste alternativet kan være at domfelte soner den ilagte fengselsstraffen i åpen anstalt, jfr. straffegjennomføringsloven § 10, jfr. § 16. For å hjelpe den unges tilpasning i samfunnet, vil det kunne være mulig for ham å sone straffen sin i en åpen anstalt under tilsyn av for eksempel kriminalomsorg i frihet. Et slikt alternativ skal vurderes tidlig under straffefullbyrdelsen. Å sone i åpen anstalt vil gi den unge bedre muligheter til leve et lovlydig liv, og han får en mulighet til å etablere seg som en lovlydig borger. Hele tiden vil han være under tilsyn, slik at dersom han bryter loven igjen vil dette med en gang bli notert og risikoen for å få en strengere reaksjon ved et eventuelt nytt lovbrudd øker.

Et tredje alternativ er å idømme den unge betinget fengsel, noe som betyr at fengselsstraffen på nærmere angitte vilkår ikke må sones, jfr. strl. §§ 52 flg. Betinget dom ble innført spesielt med tanke på unge lovbytere og det er stort sett individualpreventive hensyn som gjør seg gjeldende ved en slik type reaksjon. I forbindelse med den betingede dommen, blir det fastsatt en prøvetid og visse vilkår. Strl. § 53 nr. 2 og nr. 3 oppstiller de vilkår retten kan sette til en betinget dom. Det å bli satt under tilsyn av kriminalomsorg i frihet vil kunne være et vilkår til en betinget dom. Men det vanligste er at lovbyteren må avholde seg fra nye straffbare forhold. Dersom lovbyteren begår en straffbar handling i prøvetiden, vil han kunne få andre reaksjoner mot seg. Dette kan for eksempel være at han må sone resten av straffen sin bak murene.

Å idømme kun betinget fengsel vil ofte ikke føles som straff for den unge lovbyteren. Det er viktig for den unge at reaksjonen er følbar. Om en ung kriminell kun blir idømt betinget fengsel, vil han kunne gå på gaten som en ”fri” mann og ikke merke noe til straffen. Jeg mener derfor at muligheten vi har i dag til å ilegge vilkår ved den betingede

⁶⁵ Rundskriv Fst 17/90

fengselsstraffen en bra ordning. Den unge bør få en videre oppfølging slik at han/hun ikke blir fristet til å gå tilbake til det kriminelle miljøet.

4.3.2.6 Samfunnsstraff

I de tilfellene hvor det er aktuelt å idømme betinget fengselsstraff, vil det kunne være et bedre alternativ for unge lovbytere å måtte utføre en samfunnsnyttig tjeneste, det vil si å bli idømt samfunnsstraff i stedet for fengselsstraff – selv om den er betinget. Det er en forutsetning at den siktede er positiv til samfunnsstraffen. Om lovbyteren motsetter seg samfunnsstraffen, vil ikke denne reaksjonstypen ha noe for seg. I de tilfellene bør eventuelt fengselsstraff vurderes. Men som nevnt, vil samfunnsstraff alt i alt være bedre for den unge lovbyteren enn et fengselsopphold. I tillegg til bøter og betinget fengselsstraff var og er samfunnstjeneste den mest brukte straffen overfor unge lovbytere.⁶⁶

I en dom avsagt av Høyesterett 13. september 2005, var det spørsmål om det av hensyn til den domfeltes unge alder skulle ilegges samfunnsstraff i stedet for fengsel. Den dømte var 17 år og elleve måneder gammel da han under ”*særdeles skjerpende omstendigheter*” begikk tre legemsfor nærmelser og tre skadeverk. Tingretten hadde fastsatt en straff på 75 dagers fengsel, hvor 50 dager var gjort betinget. Lagmannsretten endret denne straffeutmålingen, og deres domsslutning lød på 70 timers samfunnsstraff, samt en bot på ti tusen kroner. Som subsidiær straff ble det ilagt 75 dagers fengsel. Høyesterett kom frem til allmennpreventive hensyn talte for fengselsstraff i dette tilfellet, hvor den største delen blir gjort betinget. Legemsfor nærmelsene ble begått uten forutgående provokasjoner. Bakgrunnen for den betingede delen var lovbyterens unge alder. Retten viser også til FNs barnekonvensjon art. 37 bokstav b, hvor det slås fast at fengsel kun skal anvendes som siste utvei og for kortest mulig tidsrom.⁶⁷ Høyesterett mente likevel at det i dette tilfellet ikke var tilstrekkelig å reagere med samfunnsstraff. Dommen lød derfor på syttifem dagers fengsel, hvorav femti dager ble gjort betinget.

⁶⁶ Jfr. kapittel 8

⁶⁷ Se nærmere om denne bestemmelsen i kapittel 9.2.1

I denne saken fant retten at samfunnsstraff ikke var en streng nok reaksjon sett i forhold til det tiltalte var dømt for. Selv om de var klar over hans unge alder, måtte allmennpreventive hensyn her veie tyngre. Jeg må si meg enig med Høyesteretts avgjørelse i dette tilfellet. 25 dager i fengsel vil for de fleste unge være lenge nok å måtte sitte i fengsel, men ved en så alvorlig kriminell handling som gutten var tiltalt for å ha gjort, mener jeg likevel Høyesterett gjorde rett i å idømme fengselstraff. Selv om domfelte etter loven fortsatt var barn, ville han fylt 18 år om en måned. Og dersom man ser på alderen sammen med alvorligheten i lovbruddet, mener jeg man her kan forsvare Høyesteretts valg av straffereaksjon.

4.3.2.7 Påtaleunntatelse

I aldersgruppen 15 til 18 år, gis påtaleunntatelse ganske ofte, og de gis ofte med vilkår. Det kan for eksempel settes som vilkår at den skyldige yter erstatning eller søker arbeid. Det kan også bestemmes at han skal stå under tilsyn, for eksempel av kriminalomsorg i frihet. Påtalemyndigheten har ikke adgang til å stille andre vilkår enn de er som uttrykkelig nevnt i loven og står av den grunn ikke like fritt som retten når den stiller vilkår i en betinget dom.⁶⁸

I strpl. § 69 er det ikke spesielt nevnt lovbrøyttere under 18 år, men ung alder er et forhold som kan begrunne påtaleunntatelse. Påtalemyndigheten kan finne at det beste vil være å ikke forfølge saken, fordi ”*det man kan oppnå ved å få den skyldige straffedømt ikke står i forhold til hva det vil koste for ham og for samfunnet.*”⁶⁹ Dersom den unge lovbrøytteren har begått en kriminell handling som er av bagatellmessig karakter, og det er første gang han eller hun er i kontakt med politiet, vil det være desto større grunn til å stanse straffeforfølgningen.

⁶⁸ Johs. Andenæs, 2005 s. 494

⁶⁹ ibid s. 492

Jeg mener at det å anvende påtaleunndlatelse overfor en ung lovbrøyer er et godt alternativ. På den måten vil den unge få en straffereaksjon som viser at samfunnet ikke tolererer kriminelle handlinger, samtidig som lovbrøyeren slipper videre straffeforfølgning og dermed ikke blir idømt en av straffereaksjonene som oppstilles i strl. § 15. Det betyr at den unge blir registrert i strafferegisteret, men straffen vil ikke ha den samme negative effekten på den unge som for eksempel samfunnsstraff og fengsel vil ha. Han/hun vil få en bedre mulighet til å komme seg ut av det kriminelle miljøet, og dersom påtaleunndlatelsen gis med det vilkår at den unge skal settes under tilsyn av Kriminalomsorg i frihet, vil samfunnet kunne gi den unge den oppfølging og rehabilitering jeg mener han/hun har krav på. Kriminalomsorg i frihet vil kunne hjelpe den unge til å respektere samfunnets spilleregler og sørger for trygghet og orden rundt ungdommen.

I de tilfellene hvor lovbrøyeren gjentatte ganger har begått kriminelle handlinger, kan den unge ha godt av å bli ilagt en straffereaksjon etter straffeloven. På den måten vil han bli oppmerksom på at samfunnet ikke aksepterer de kriminelle handlingene. Han/hun vil se at kriminelle handlinger vil kunne resultere i straff, og ikke kun tiltak som gir den unge behandling. Men siden jeg mener man først bør vurdere alternative tiltak til straff, bør det ved en eventuell påtaleunndlatelse tilknyttes vilkår som gir den unge oppfølging.

4.3.2.8 Særlig om varetekt

Selv om varetekt ikke regnes som en strafferettslig reaksjon etter straffeloven, vil det som nevnt likevel kunne føles som straff overfor den unge lovbrøyeren.

I en artikkel i Dagsavisen den 15. november 2005 blir det fortalt om en 16-åring som var blitt syk etter langvarig varetekt. Vedkommende satt alene på en varetektscelle 22 timer i døgnet. Da han ble søvnløs og trengte noen å prate med, fikk han sovepiller. Guttens forsvarer mener at samfunnet svikter barn som plasseres i fengselsceller. Forsvareren mener norske myndigheter burde bygge opp *”tiltak i eller utenfor institusjoner som kan ivareta og rehabilitere barn og ungdom også i de tilfellene hvor domstolene mener de kan være til fare for samfunnet.”* Forsvareren uttaler i artikkelen at det er *”enighet om at*

varetektsfengsling er det verste man kan utsette barn og unge for.” Når straffesaken kommer opp for retten i desember, har 16-åringen sittet fem måneder i varetekt.

I artikkelen opplyses det ikke om hva gutten var tiltalt for å ha gjort. Det opplyses heller ikke hvorfor den unge ble plassert i varetekt fremfor i en institusjon. Av den grunn er det vanskelig å si om selve varetektsfengslingen kan forsvares eller ikke. Det kan være utallige forhold som kan begrunne varetektsfengslingen. Likevel mener jeg omstendighetene rundt fengslingen ikke bør aksepteres. De ansatte i fengselet burde gjort mer for å hjelpe ungdommen i den situasjonen han var i, og å gi den unge sovepiller kan etter min mening ikke anses som ”hjelp”.

Barneombudet etterlyser andre utveier enn varetekt når frihetsberøvelse er påkrevd. Og slike alternativer finnes, enten i psykiatrien eller i barnevernet. Jeg mener det må være et bedre alternativ for den unge å være under barnevernets tilsyn mens han venter på at saken skal komme opp for domstolene. Der vil han kunne få muligheten til å snakke med profesjonelle fagfolk som kan gi ham støtte og omsorg når han mest trenger det. Dersom den unge sitter i varetekt sammen med andre kriminelle i påvente av rettssaken, vil han ikke ha denne muligheten. I Rt. 1995 s. 40 ble et opphold på et utredningssenter ansett som en del av varetektsoppholdet. Bakgrunnen for plasseringen var å unngå regulært varetektsfengsel.

5 Forebyggende arbeid

Regjeringen vil styrke innsatsen for barn og ungdom, og i de senere år har de lagt frem en rekke stortingsmeldinger, handlingsplaner og satsinger.⁷⁰ Ved å styrke denne innsatsen, vil forebyggingen av kriminell atferd blant unge bli enklere å gjennomføre.

⁷⁰ http://odin.dep.no/filarkiv/236175/Satsning_barn_og_ungdom_2005.pdf

Å snu en kriminell ungdom krever vett og forstand, og det kreves at det samarbeides på tvers av etater og fag. Man bør også ha god evne til å se det enkelte barns behov, og det er viktig å hele tiden vurdere kravet til ”barnets beste”.⁷¹ Sammen med fem andre departementer, har Justis- og politidepartementet utarbeidet en handlingsplan, hvor det fokuseres på den enkelte unge lovbrøyer under 18 år.⁷² Hovedfokuset i handlingsplanen er rehabilitering og forebygging av fremtidig kriminalitet. Målet med en slik handlingsplan er å hindre at unge begår kriminelle handlinger og av den grunn kan komme til å utvikle en kriminell karriere. Handlingsplanen setter også opp som mål å beskytte omgivelsene mot kriminalitet begått av mindreårige, og legger stor vekt på prinsippene for aktiv konfliktløsnings- og gjenopprettingsjustis. Planen er spesielt rettet mot dem som begår alvorlig kriminalitet, og som er gjengangere i det kriminelle miljøet. En spesiell utfordring utgjør de som er mellom 15 og 18 år og sitter i fengsel.

Å sikre gode oppvekst- og levekår for barn og ungdom er og har lenge vært et mål for regjeringen.⁷³ Ved å sikre dette, vil forebyggelsen av kriminell atferd blant unge bli enklere å gjennomføre. Denne type forebyggelse av kriminalitet blant barn og unge er et viktig ledd i arbeidet med å forhindre at unge begår lovbrudd. Det er viktig å ivareta barn og unges særskilte behov, interesser og rettigheter, og dette må ”sikres gjennom utforming og iverksetting av en helhetlig barne- og ungdomspolitik, både lokalt og nasjonalt.”⁷⁴

Selv om en lovbrøyer er relativt ung når han eller hun begår den kriminelle handlingen, utvikler de fleste seg naturlig til å bli lovlydige samfunnsborgere. De unge bør følges opp fra tidlig alder slik at man lettere kan forhindre en kriminell fremtid. Barn og unge møter mange utfordringer i oppveksten, og det kan i noen situasjoner virke enkelt å velge den kriminelle veibane. Samfunnet må gripe inn før de unge er inne i rettssystemet. Er de unge kommet så langt, kan det ofte være for sent. Mange tiltak kan overfor den unge føles som

⁷¹ Om barnets beste, se Knut Lindboe s. 45 flg.

⁷² Handlingsplan ”Sammen mot barne- ungdomskriminalitet” (2005- 2008) s. 2

⁷³ http://odin.dep.no/bfd/norsk/tema/barn_og_ungdom/satsing/004001-990042/dok-bn.html

⁷⁴ i.c.

straff, men det er viktig å sikre rehabilitering så langt som mulig.⁷⁵ Forebyggelse av kriminalitet blant barn og unge gjennom handlingsplaner m.m. er et viktig ledd i arbeidet med å forhindre at unge begår lovbrudd. Andre metoder vil være ivaretagelse av barn og ungdoms særskilte behov, interesser og rettigheter, og dette må ”sikres gjennom utforming og iverksetting av en helhetlig barne- og ungdomspolitik, både lokalt og nasjonalt.”⁷⁶

6 Alternative tiltak som ikke er straff

Før man idømmer et barn under 18 år straff etter straffeloven, bør andre tiltak vurderes. Påtalemyndigheten har flere alternativer å velge mellom når straffeskylden er bevist. Noen av disse reaksjonene vil kunne ha en allmenn- og individualpreventiv virkning, men andre kan synes å ikke har noen av delene. De alternative reaksjonene kan anvendes på alle uansett alder, så lenge de er over den kriminelle lavalder. Jeg vil konsentrere meg om aldersgruppen 15 til 18 år.

Frivillighet er utgangspunktet for de alternative tiltakene. Likevel kan det i noen situasjoner være nødvendig å bruke tvang, da ”mangel på frivillighet [ikke] [må] hindre at man kommer i gang med prosesser som kan ha positiv betydning for lovbrakeren”.⁷⁷

6.1 Megling i konfliktråd

Påtalemyndigheten kan innstille straffeforfølgningen og overføre saken til megling i konfliktråd. Konfliktrådsmegling kan brukes som alternativ til eller som en del av straffen, samt som vilkår for betinget dom.⁷⁸ Konfliktrådsmegling viser seg i praksis å være svært verdifullt, og er primært siktet på unge lovbraktere. Det er en forutsetning at den unge er

⁷⁵ Ot.prp. nr 106 (2001- 2002), punkt. 2.4.

⁷⁶ http://odin.dep.no/bfd/norsk/tema/barn_og_ungdom/satsing/004001-990042/hov002-bn.html

⁷⁷ Rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet, avgitt 28. juni 2001 s. 44

⁷⁸ Handlingsplan ”sammen mot barne- og ungdomskriminalitet” (2005-2008) s. 23

skyldig i det straffbare forhold. I tillegg må saken egne seg til behandling i konfliktrådet. Lovbryteren og fornærmede må samtykke i overføringen, jfr. strpl. § 71 a. I de tilfellene hvor lovbryteren er mindreårig, må også vergen samtykke. Formålet med overføring til konfliktrådet, er å finne en frivillig ordning hvor lovbryteren gjør opp for seg. Megling i konfliktråd legger til rette for at

*”gjerningspersonen aktivt kan ta ansvar for egne handlinger, at gjenoppretting av skade kan skje og at offerets behov blir ivaretatt.”*⁷⁹

Lovbryteren og den fornærmede skal møtes, og lovbryteren skal da få muligheten til å vise fornærmede at han angrep. Dersom saken blir overført til konfliktrådet, vil ikke saken bli registrert i strafferegistret.

6.2 Nettverksmegling

Nettverksmegling har sin opprinnelse i New Zealand, hvor denne metoden brukes i nesten alle tilfeller av barne- og ungdomskriminalitet. Nettverksmegling kan minne litt om konfliktrådsmegling, men i tillegg til offeret og gjerningspersonen involverer denne type megling familie og venner som er berørt av lovovertrедelsen. I rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet avgitt 28. juni 2001 uttales det at

*”[g]jennom deltakernes beretninger blir gjerningspersonen konfrontert med hvilke praktiske og følelsesmessige følger handlingen har hatt for offeret og de som står offeret nær, samt for gjerningspersonens eget nettverk.”*⁸⁰

En nettverksmegling avsluttes med en avtale om hvordan gjerningspersonen best kan oppfylle deltagernes forventninger.

⁷⁹ Handlingsplan ”sammen mot barne- og ungdomskriminalitet” (2005-2008) s. 23

⁸⁰ s. 61

Nettverksmegling er bare prøvd ut i et begrenset antall saker i Norge. Ved Institutt for Dialog og Konflikthåndtering ved Stiftelsen Arkivet i Kristiansand ble det i 2001 startet opp et toårig prøveprosjekt.⁸¹ Det bør på lengre sikt vurderes om nettverksmegling bør være et tilbud ved alle konfliktrådene i Norge.

6.3 Ungdomskontrakter

En ungdomskontrakt er en avtale mellom en ung lovbrøyer med samtykke av foresatt på den ene side, og politi og kommunale myndigheter på den annen side. Den unge forplikter seg til å gjennomføre spesifiserte aktiviteter mot at rettsmyndighetene avstår fra ytterligere rettsforfølgelse. Dette forsøket med ungdomskontrakter er spesielt ment for ungdom mellom 15 og 17 år.⁸²

Denne ordningen er utviklet i Danmark, og er tilpasset norske forhold.⁸³ Det norske prøveprosjektet er initiert og finansiert av Barne- og familiedepartementet og Justis- og politidepartementet, og det er satt i gang et eget utviklingsprosjekt i 7 kommuner/politidistrikt.

6.4 Kurs for unge lovbrøyttere

Kurs for unge lovbrøyttere kan være en måte å forebygge kriminalitet blant unge, samt at slike kurs kan brukes som alternativ til straff. Slike kurs er ”*tatt i bruk i flere europeiske land som et tiltak for å skape arenaer der unge lovbrøyttere kan få hjelp og motiveres til å unngå fremtidige lovbrudd.*”⁸⁴ Formålet med slike programmer er å

⁸¹ Rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet, avgitt 28. juni 2001 s. 61

⁸² Ibid s. 55

⁸³ Marit Egge, 2004 s. 3

⁸⁴ Rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet, avgitt 28. juni 2001 s. 55

*”fremme sosiale ferdigheter og nyorientering av valg og atferd, slik at de unge blir integrert sosialt og kommer ut av en marginalisert posisjon”.*⁸⁵

Statens utdanningskontor i Hordaland har utviklet kurset ”Kreativ problemløsning i skolen” med fokus på sosial kompetanseutvikling. Kurset har som mål å *”reducere eksternalisert og internalisert problematferd”*. Evalueringen av kurset har vist lovende resultater.

6.5 Overføring til barnevernet: Barnevernloven

Etter den gamle barnevernloven av 1953 § 57 kunne påtalemyndigheten overføre saken til barnevernet dersom en person under 18 år hadde begått en straffbar handling. Ofte unnlot barnevernet å følge opp saken, noe som er mye av grunnen til at denne sanksjonen i dag ikke eksisterer som strafferettslig reaksjon.⁸⁶

Gjeldende barnevernlov har egne regler om tiltak for barn og unge med alvorlige atferdsvansker, som alvorlig eller gjentatt kriminalitet, jfr. bvl. §§ 4-24 og 4-26. Slike tiltak kan brukes for dem under 15 år, og for de mellom 15 og 18 år. En konkret grunn til at en gjerningsmann soner straffen sin i en behandlingsinstitusjon, kan være hans unge alder. Det kan være lettere for lovbrakeren å sone på en institusjon hvor han får behandling mot å måtte sone i fengsel hvor andre kriminelle befinner seg.

Det er en grunnleggende forskjell mellom barneverntiltak og straffereaksjoner, som kommer frem i bvl. § 4-1. Denne bestemmelsen slår fast at det *”skal legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er til beste for barnet.”* Allmennpreventive hensyn hører ikke hjemme i barnevernet. Det avgjørende skal være hensynet til barnets beste. Det ikke er barneverntjenestens oppgave å ta hånd om barnet for å verne samfunnet. Hovedfunksjonen til barnevernet er omsorg, ikke straff. Ungdom kan bare tvangsplasseres ut fra hjelpebehovet og ikke som en straffereaksjon. Tiltak iverksatt av barnevernet kommer i

⁸⁵ Rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet, avgitt 28. juni 2001 s. 55

⁸⁶ Knut Lindboe, 2003 s. 303

tillegg til eventuell straff etter straffeloven, og lovovertrедere mellom 15 og 18 år kan således få tiltak mot seg etter barnevernloven og bli straffet etter straffeloven. Barnevernet kan også gripe inn overfor en person før det er blitt begått en kriminell handling.

I 2003 og 2004 avsa Høyesterett dom i to viktige saker vedrørende dobbeltstraff. I kjennelse 22. desember 2003 (Rt. 2003 s. 1827) kom Høyesterett frem til at tvangsplassering i medhold av kriminalitetsalternativet i bvl. § 4-24 sperret for senere straffesak om samme forhold, jfr. EMK protokoll 7 art. 4. Men siden lagmannsretten ikke hadde tatt stilling til om straffesaken måtte anses å gjelde samme forhold som vedtaket om institusjonsplassering, kunne Høyesterett ikke prøve dette. Lagmannsrettens kjennelse ble på grunn av dette opphevet, og under den fortsatte behandlingen av saken kom lagmannsretten frem til at straffesaken måtte anses å gjelde samme straffbare forhold. Påtalemyndigheten påkjærte lagmannsrettens kjennelse til Høyesterett.

I sak nummer to (Rt. 2004 s. 1368) kom Høyesterett imidlertid frem til at bestemmelsen i bvl. § 4-24 ikke dekker de samme forhold, rettslig sett, som de aktuelle straffebestemmelsene. Kjennelsen i 2004 innebar at tvangsbehandling i medhold av bvl. § 4-24 ikke ville medføre at straffesak mot den unge skulle avvises selv om tiltalen bygget på de samme faktiske forhold som tvangsvedtaket. I vurderingen la de blant annet vekt på at formålet med institusjonsplassering etter bvl. § 4-24 er vesensforskjellig fra formålet med straff. Høyesterett kom derfor etter en ”samlet vurdering til at straffesaken ikke kunne anses å gjelde samme straffbare forhold som barnevernsaken”, jfr. punkt 37 i dommen.

Barnevernloven §§ 4-24 og 4-26 er de eneste bestemmelsene i loven som direkte oppstiller kriminalitet som grunnlag for tiltak. Vilåårene for å gripe inn overfor ungdom med atferdsvansker, finner man i barnevernloven § 4-24:

”Et barn som har vist alvorlige atferdsvansker ved alvorlig eller gjentatt kriminalitet, ved vedvarende misbruk av rusmidler eller på annen måte, kan uten eget samtykke eller samtykke fra den som har foreldreansvaret for barnet,

plasseres i en institusjon for observasjon, undersøkelse og korttidsbehandling i opptil fire uker, eller i den kortere tid som er fastsatt i vedtaket.”

Det er et vilkår at institusjonen er faglig og materielt i stand til å tilby barnet tilfredsstillende hjelp sett i forhold til formålet med plasseringen.

Behandling og/eller opplæring er formålet med plassering etter denne bestemmelsen, og målet overfor unge kriminelle er at den kriminelle atferden skal opphøre.⁸⁷ En mulig måte å gjøre dette på, er å ta barnet ut av det kriminelle miljøet. Dette kan være vanskelig, da dette kan være eneste stedet den unge føler han tilhører. En annen måte å få den kriminelle atferden til å opphøre på, er å lære den unge til å forstå egne handlinger på en annen måte, eller å finne alternative handlinger. I dette ligger at den unge må forstå konsekvensene av sine handlinger, før disse handlingene blir utført. Om den unge føler at nettopp den aktuelle handlingen er den eneste måten, bør barnevernet hjelpe den unge til å finne alternativer som er lovlige. Det er viktig at barnevernet ser på det konkrete tilfelle, og setter i gang tiltak som er spesielt tilpasset hver enkelt tilfelle. Det er også viktig at barnevernet finner de bakenforliggende årsakene til at den unge er blitt en kriminell, slik at de så godt som mulig finner nødvendige tiltak for å stoppe den kriminelle atferden. Tiltakene må være mangfoldige, da årsakene til den kriminelle atferden kan være uttallige. Dersom den unge møter et *”fragmentert samfunn som gir ulike, usammenhengende og utydelige signaler om samfunnets grenser”*, vil det bli vanskelig å bekjempe kriminaliteten effektivt. Den unge lovbrøyteren skal lære av det som har skjedd, og ta ansvar. Derfor er det så viktig at behandlingen og tiltakene rettes direkte på det konkrete tilfellet. Alle tiltak fungerer best ved frivillighet og motivasjon.⁸⁸

Barneverntjenesten skal informeres dersom det skal foretas avhør av ungdom under 18 år. Barnevernets oppgaver er, i følge kriminalomsorgens utdanningssenter, å *”sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp*

⁸⁷ Rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet avgitt 28.juni 2001 s. 69

⁸⁸ Ibid s. 44

*og omsorg til rett tid.”*⁸⁹ De mener at det bør opprettes et ”straffe- og rehabiliteringsinstitutt for ungdom mellom femten og atten år.”

6.6 MST (Multisystemic Therapy)⁹⁰

MST er en metode som vi har innført fra USA og som er underlagt barnevernet. Denne metoden brukes i situasjoner hvor den unge har eller er i ferd med å utvikle alvorlige atferdsvansker, og tiltaket blir satt inn i familien og nærmiljøet. Metoden skal på sikt redusere behovet for ”kostnadskrevende institusjonsplass for barn og unge med alvorlige atferdsvansker.”⁹¹

MST er et tidsavgrenset tiltak på høyst seks måneder. Metoden er spesielt rettet mot barn og ungdom i alderen 12 til 18 år, og i Norge regnes den som et frivillig hjelpetiltak etter bvl. § 4-4.

Dokumentasjon fra USA viser at denne metoden er den mest lovende i behandling av de aktuelle problemer, slik som problemer i forhold til skole, familie, arbeidsplass, grupper av jevnaldrende m.v. I følge atferdssenteret er denne metoden også i Norge prøvd ut med stort hell.⁹²

6.7 En vurdering av de alternative og forebyggende tiltakene

At barnevernet tar seg av saken vil etter min mening være et godt alternativ dersom barnevernet gjør en innsats overfor den unge kriminelle. Ut i fra at vi i dag har en kriminell lavalder, og at det er mange unge som begår kriminelle handlinger, burde barnevernet ha en

⁸⁹ <http://www.krus.no/nyheter/06054.html>

⁹⁰ Norsk oversettelse: Multisystemisk terapi

⁹¹ Knut Lindboe, 2003 s. 82

⁹² <http://www.atferd.unirand.no/mst.htm>

enda mer fremtredende rolle enn det de har nå når det gjelder de over 15 år. Barnevernet burde gripe oftere inn overfor unge, da de er bedre egnet til å følge opp de unge enn det rettssystemet er. Det kan ofte virke lettere å la påtalemyndigheten ta seg av hele ”problemet”, men dette er etter min mening ikke det beste for barnet. Jeg mener at barnevernet burde ha en plikt til å følge opp saken der hvor det gjelder unge lovbyggere. Dersom barnevernet blir pliktig til å følge opp saken, må de gjøre en bedre jobb enn tidligere. Som nevnt unnlot barnevernet ofte å følge opp den unge da overføring til barnevernet var en strafferettslig reaksjon etter straffeloven. For at det skal ha noen funksjon å overføre saken til barnevernet, bør man være sikker på at de gjør det som kreves av dem.

MST har best virkning dersom den kriminelle og foreldrene har en positiv innstilling til metoden. Er ikke den unge motivert til å få hjelp gjennom MST, vil ikke metoden få den virkningen man håper på. Likevel mener jeg denne metoden bør velges fremfor mange av de andre nevnte tiltakene. Ved å anvende MST overfor den unge, vil man kunne gå inn i den konkrete situasjon og sette i gang passende tiltak for å hjelpe lovbyggere. Samtidig vil metoden rette seg mot den kriminelles familie og på den måten gi blant annet foreldrene et bedre utgangspunkt for å hjelpe ungdommen. Etter min mening vil MST ha best funksjon som forebyggende tiltak, da et slikt tiltak bør settes inn for å hjelpe den unge før han begår kriminelle handlinger. Dersom den unge er positiv til MST, vil dette kunne hjelpe ham å komme seg på rett kjøl før det er for sent.

Når det gjelder megling i konfliktråd og nettverksmegling, vil dette være et godt alternativ dersom den unge virkelig angrer på sine handlinger og har et ønske om å gjøre opp for seg. Det vil uansett etter min mening ha en forebyggende effekt, siden lovbyggeren møter offeret ansikt til ansikt og ser hva hans handlinger har gjort med andre rundt seg.

Gjerningspersonen ser med egne øyne hva slags konsekvenser handlingene har fått, og dette vil hjelpe ham til å forstå alvorligheten i situasjonen.

Kurs for unge lovbrøyttere vil være et godt alternativ for unge kriminelle som ikke har vært i det kriminelle miljøet lenge. I de tilfellene hvor den unge har mange lovbrudd bak seg, og allerede er godt integrert i det kriminelle miljøet, vil det være vanskelig å nå gjennom med synspunkter om hva som er det riktige å gjøre. Jo eldre gjerningspersonen er og jo flere lovbrudd han har bak seg, jo vanskeligere vil det være å ”fremme sosiale ferdigheter og nyorientering av valg og atferd”. Det vil også være vanskelig å integrere ham sosialt. Dersom det gjelder førstegangsforbryttere vil det være lettere å påvirke den unge. De har ikke hatt tid til skaffe seg like mange kontakter i det kriminelle miljøet, og kan blant annet av den grunn lettere ”rive seg løs” fra miljøet.

Ungdomskontrakter kan være positivt overfor den kriminelle siden han slipper straffeforfølgelse, men får behandling slik at det vil bli vanskeligere å returnere til det kriminelle miljøet. Han vil se at det er mulig å komme seg ut av den kriminelle livsstilen før det er for sent, og oppleve støtte fra samfunnet og foreldre/foresatte.

Alt i alt mener jeg de nevnte alternative tiltakene er bedre enn straff. De gir lovovertrederen en større mulighet til å forstå hvilke konsekvenser deres handlinger har fått, og en mulighet til å snu livsstilen sin til noe positivt. De får hjelp til å forstå konsekvensene av handlingene sine og hjelp til å finne alternative måter å løse problemer på.

7 Særregler for unge mellom 15 og 18 år

Alle de alminnelige reglene i straffeloven og straffeprosessloven kan benyttes på lovbrøyttere over 15 år. Det gjelder imidlertid visse prosessuelle særregler for unge mellom 15 og 18 år. Videre har Lov om politiet av 4.august. 1995 nr. 53 (politiloven) enkelte særregler som gjelder for unge under 18 år.

En særregel for unge lovbyggere mellom 15 og 18 år, finner vi i strpl. § 174. Etter denne bestemmelsen bør ikke personer under 18 år pågripes hvis det ikke er særlig påkrevd. Strpl. § 184 annet ledd regulerer når fengsling kan besluttes.

Dersom den siktede er under 18 år, skal fullstendig isolasjon kun besluttes dersom det er særlig påkrevd. Etter straffeprosessloven § 186a fjerde ledd kan ikke fengslede under 18 år under noen omstendigheter ”holdes isolert i et sammenhengende tidsrom på mer enn 8 uker.” Mitt synspunkt er at man ikke under noen omstendigheter bør anvende isolasjon over for en ung kriminell. Det kan ikke komme noe positivt ut av det å isolere en ung lovbygger, uansett hvor alvorlig hans kriminelle handling har vært.

Politiet kan etter politiloven § 13 første ledd ”vise eller bringe hjem barn som driver omkring på egen hånd på offentlig sted etter kl. 22.00...” Bestemmelsen gir også politiet rett til å ”ta hånd om barn som påtreffes under omstendigheter som klart innebærer en alvorlig risiko for barnas helse eller utvikling...”, jfr. politil. § 12 annet ledd. I følge § 13 tredje ledd kan bestemmelsen i første ledd også anvendes på barn under 15 år, og tredje ledd annet punktum slår fast at politiet også kan ”gripe inn overfor barn over 15 år hvis det er grunn til å anta at inngripen vil være tjenelig”.

Hvis en sak ikke er av bagatellmessig art og det settes i gang etterforskning mot barn under 18 år, har politiet plikt til å underrette barnevernet straks, jfr. strpl. § 232a første ledd. Barneverntjenesten har rett til å uttale seg i spørsmålet om tiltale. De har også rett til å få informasjon om det skal foretas avhør av ungdom under 18 år. Det er påtalemyndigheten som avgjør om lovbruddet er av slik art at de vil forfølge det strafferettslig.

Selve straffeforfølgningen er rettet mot siktede selv, også når han er umyndig.⁹³ Vergen skal så vidt mulig underrettes om avhøret. Vergen har partsrettigheter i tillegg til den unge selv, og skal gis anledning til å være tilstede under avhøret og til å uttale seg, jfr. strpl. §

⁹³ Jo Hov, 1999 s. 100

83. Vergen har det avgjørende ordet ved valg av forsvarer, men han skal likevel legge vekt på hva den unge mener, jfr. strpl. § 94 annet ledd. Normalt er det foreldrene som er verger. Dersom vergen ikke vil eller ikke kan ivareta den unges interesser i saken, skal det oppnevnes en hjelpeverge, jfr. strpl. § 83 annet punktum, jfr. vgml. § 16.

8 De vanligste straffereaksjonene for unge lovebrytere – rettspraksis

Over halvparten av straffereaksjonene tildelt unge i aldersgruppen 15 til 17 år var i 2003 forelegg. Hvis en slår forelegg sammen med forenklet forelegg, utgjør disse to mildeste formene for straffereaksjoner nærmere åtte av ti straffereaksjoner mot ungdom.

Høyesterett har avsagt flere dommer vedrørende unge lovbytere og kommet med uttalelser om hva slags straffereaksjoner som bør og kan gis. Jeg har i all hovedsak gått gjennom dommer fra 1995 og frem til i dag. Jeg har fokusert på avgjørelser hvor lovovertrederen er mellom 15 år og 18 år, og vil trekke frem de Høyesterettsavgjørelsene som er relevant i denne sammenheng. Jeg har også konsentrert meg om de dommene hvor det dreier seg om mer alvorlig kriminalitet, slik som blant annet grove legemskrenkelser og legemsbeskadigelser.

I Rt. 1995 s.869 ble en 18 år gammel mann – 17 år på gjerningstiden – idømt 90 dager ubetinget fengsel for om natten å ha trengt seg inn på rommet til en 15 år gammel pike som lå og sov. Han tok blant annet kvelertak på henne. I herredsretten var han dømt til 120 timers samfunnstjeneste, subsidiært 120 dagers fengsel. Høyesterett mente at på grunn av forbrytelsens grovhet var det nødvendig å reagere med en strengere straffereaksjon enn samfunnsstraff. På grunn av gjerningspersonens alder, ble ikke straffen satt høyere enn til 90 dagers ubetinget fengsel. Hadde gjerningspersonen vært eldre på gjerningstiden, det vil si over 18 år, ville det vært større sannsynlighet for at han ble idømt en lengre fengselsstraff.

I Rt. 1995. s 40 ble en tidligere ustraffet gutt i 16-årsalderen idømt fengsel i to år og fire måneder for å ha begått grove legemskrenkelser. Ett år av fengselsdommen ble gjort betinget med vilkår om at han skulle stå under tilsyn av kriminalomsorg i frihet. Høyesterett fant ingen grunn til å endre lagmannsrettens dom. Det ble lagt vekt på at det hadde gått lang tid siden legemskrenkelsene var skjedd, samt at gjerningspersonen nå var inne i en god periode. På grunn av voldskriminalitetens omfang fant Høyesterett det ”nærmest støtende [...] å sette den ubetingede del av straffen så lavt” at den ville anses sonet ved varetekt. Varetektsfradraget var på 141 dager, hvor et opphold på et utredningssenter ble oppfattet som ”frihetsberøvelse”, og dermed som en del av varetekten.

En 18-årig mann – 17 år og fire måneder på gjerningstidspunktet – ble i Rt. 1995 s. 1225 idømt fem måneder ubetinget fengsel for legemsbeskadigelse kombinert med trusler. I lagmannsretten ble vedkommende idømt ubetinget fengsel i 10 måneder. Høyesterett mente denne dommen var for streng på grunn av gjerningspersonens lave alder. Ved å nedsette fengselsstraffen til fem måneder ble det tatt tilstrekkelig hensyn til alderen.

En 16 år gammel gutt – 15 år på gjerningstiden – ble i Rt. 1996 s. 141 idømt 7 måneders betinget fengsel for legemsbeskadigelse kombinert med trusler. 30 dager ble gjort ubetinget. Den ubetingede delen ble ansett som avsonet ved varetekt. Herredsretten hadde idømt gjerningspersonen fengsel i 30 dager og 140 timer samfunnstjeneste.

Domfelte var blitt mobbet gjennom deler av åttende og niende klasse av flere medelever. Foreldrene hadde tatt opp plagingen med skolen, men dette hadde ikke forbedret situasjonen. I en gymnastikktime slo fornærmede – som var en av de mest aktive mobberne – blant annet domfelte i ansiktet med åpen hånd. Domfelte reagerte med å gå i garderoben og hente en forskjærkniv, deretter tilføyde han fornærmede knivstikk. Høyesterett mente at domfelte hadde grunn til å frykte fremtidige angrep fra fornærmede i form av legemskrenkelser og ærekrenkelser dersom intet ble foretatt. Retten mente imidlertid at det var mulig for domfelte å avverge fremtidige overgrep på annen måte enn knivangrepet. De mente derfor at selv om domfelte mente knivangrepet var hans eneste mulighet til å komme

seg ut av situasjonen på, dreide det seg om et så farlig middel at det klart overskred grensene for nødverge. Retten uttalte at *”det kan ikke ventes samme evne til å bedømme konsekvensene av en handling hos en femtenåring som hos en voksen”*, men at det ikke kunne *”godtas at han grep til en slik utvei som han valgte”*. Man måtte imidlertid ta hensyn til domfeltes lave alder og den situasjonen han var i. Av den grunn fant Høyesterett det forsvarlig å idømme en i det vesentlige betinget dom.

I Rt. 2002 s. 742 hadde en 15 år gammel gutt stukket en jevnaldrende i ryggen med en kniv. På grunn av gjerningspersonens positive atferdsutvikling ble han dømt til 100 timers samfunnstjeneste, med en subsidiær fengselsstraff på 120 dager. Det var en forutsetning at Kriminalomsorg i frihet skulle følge ham opp for å unngå at han skulle falle ut i ny kriminalitet. I byretten ble det idømt fengsel i 1 år, hvorav 10 måneder ble gjort betinget. Høyesterett ville ikke risikere den positive utviklingen hos gjerningspersonen ved at han måtte settes inn til soning av en ubetinget fengselsstraff.

I Rt. 2003 s. 1455 ble en 15 år gammel jente dømt til 300 timers samfunnsstraff for å ha medvirket til voldtekt av en 15 år gammel jente. Selve handlingen ble utført av en 14 år gammel jente. Høyesterett mente det var viktig å markere alvoret i handlingen og at det således ikke var tilstrekkelig med en vilkårsdom. Gjennomføringstiden ble satt til 1 år og 6 måneder, slik at samfunnsstraffen kunne tilpasses skolegangen. I tillegg kunne Kriminalomsorg i frihet følge opp domfelte i en lengre periode, noe retten fant positivt.

I Rt. 2005 s. 29 opprettholdt Høyesterett lagmannsrettes dom på fengsel i 2 år, hvor 1 år ble gjort betinget. I tillegg kom varetektsfradrag på 109 dager. Gjerningspersonen var 17 år og 9 måneder da han hadde samleie med en jente på snart 13 år. Fengselsstraffen ble idømt til tross for domfeltes unge alder. Dersom domfelte hadde vært en voksen mann antok Høyesterett at en passende straff ville vært ubetinget fengsel i overkant av 2 år.

Som man kan se av dommene som er gjennomgått ovenfor, er det samfunnstjeneste/samfunnsstraff, betinget og ubetinget fengsel samt bot som oftest blir

idømt unge lovbreakere som begår alvorlige kriminelle handlinger. Høyesterett legger ofte stor vekt på lovovertræderens unge alder sett i sammenheng med alvorligheten i handlingen. For å unngå at barn må sone straffen sin i fengsel, gis ofte betinget fengselsstraff og samfunnstjeneste. Samtidig vil lovbreakeren kunne settes under tilsyn av Kriminalomsorg i frihet og på den måten få god oppfølging. Etter min mening har Høyesterett i de nevnte tilfellene gjort rett i idømme straff etter straffeloven. Det er snakk om meget alvorlige kriminelle handlinger, og den unge lovbreakeren bør i slike tilfeller få en strengere reaksjon mot seg enn alternative tiltak. Likevel mener jeg Høyesterett griper for lett til fengsel. Etter min mening var det i den sistnevnte dommen en for streng reaksjon å ilegge domfelte fengselsdom. Domfelte burde her fått en reaksjon som fokuserte mer på behandling, slik at han kunne få en bedre forståelse av konsekvensene av handlingen. I de sakene hvor deler av fengselsstraffen ble gjort betinget, mener jeg Høyesterett oftere burde satt lovbreakeren under tilsyn av Kriminalomsorg i frihet eller ilagt annen form for oppfølging av den unge.

9 Norges folkerettslige forpliktelser

9.1 Innledning

Som nevnt innledningsvis, er FNs barnekonvensjon inkorporert i Norge. Det samme gjelder EMK, og begge disse konvensjonene gjelder i dag som norsk lov, jfr. Menneskerettsloven § 2. Menneskerettslovens formål er å styrke menneskerettighetens stilling i norsk rett, jfr. § 1.

9.2 FNs Barnekonvensjon

FNs barnekonvensjon tar hensyn til barns særlige behov og gir barna rettigheter som ikke er omhandlet i de andre menneskerettighetskonvensjonene.

I følge konvensjonens art. 1 omfatter konvensjonen alle mindreårige frem til fylte 18 år. I konvensjonens art. 2 nr. 1 blir det slått fast at

”konvensjonsstatene [skal] garantere ethvert barn innenfor deres jurisdiksjon de rettigheter som følger av konvensjonen, uten noen form for forskjellsbehandling.”

Det skal tas hensyn til hva som gagnar barnet best, også når barnet begår en kriminell handling, jfr. konvensjonen art. 3. Denne artikkelen er en viktig føring for alt lovverk og all praksis som angår barn.

I FNs barnekonvensjon art. 43 er det slått fast at FN skal opprette en komité som skal følge med konvensjonslandenes oppfølging av barnekonvensjonen. Denne komiteen består av 18 personer, som i kraft av sin ekspertise skal påse at statene oppfyller konvensjonen. Etter at konvensjonen trår i kraft i den enkelte stat, er staten forpliktet til å avlevere rapporter til komiteen. Den første rapporten skal leveres etter to år, deretter hvert femte år, jfr. art. 44 nr. 1a og b. Norge leverte sin første rapport i 1993, og den tredje ble avlevert sommeren 2003.

9.2.1 Nærmere om FNs Barnekonvensjon art. 37

Barnekonvensjonen art.37 regulerer statenes forpliktelser vedrørende frihetsberøvelse, tortur og umenneskelig behandling av barn. Artikkel 37 er en av artiklene i konvensjonen som går lengst i å gi barnet et konkret vern, og er dermed en sterk forpliktelse. Artikkelen omhandler all behandling av barn, og vernet under friheltsberøvelse i forbindelse med straffesaker er av særlig viktighet. FNs barnekonvensjon art 37 har en nær sammenheng med konvensjonens art 40, som regulerer behandling i saker med straff, og barns rettigheter i den forbindelse.

Artikkel 37 (a) regulerer vernet mot umenneskelig behandling. Beskyttelsen som gis, gjelder likt for alle barn. Etter første punktum har statene en forpliktelse til å påse at

”intet barn utsettes for tortur eller annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.”

Annet punktum fastslår at det ikke er adgang til å idømme verken dødsstraff eller livstidsstraff uten mulighet for løslatelse overfor et barn. Norge tilfredsstiller konvensjonen på begge disse områder. Vi har ikke dødsstraff, og maksimumsstraffen i Norge er 21 år. I de tilfellene hvor livstidsstraff i Norge er lov (militære forbrytelser), tilfredsstiller vi allikevel konvensjonen fordi vi har mulighetene for prøveløslatelse og benådning.

I artikkel 37 (b) er vernet mot ulovlig og vilkårlig frihetsberøvelse regulert. Etter første punktum skal *”intet barn ulovlig eller vilkårlig frarøves sin frihet.”* I tillegg skal fengsling av et barn kun benyttes *”som en siste utvei og for et kortest mulig tidsrom”*, jfr. art. 37(b) annet punktum. Etter Grunnloven § 96 skal ingen *”straffes uten efter dom”*. Dermed er ulovlige og vilkårlige frihetsberøvelser vernet i Norge. For at noen skal kunne settes i fengsel, må det ha vært avsagt dom på forhånd. Grunnloven slår også fast i § 99 at ingen *”fængsling anholdes, uden i lovbestemt Tilfælde”*. Dette betyr at man ikke kan fengsle noen uten hjemmel i lov. De lovbestemte tilfellene grl. § 99 viser til, er blant annet regulert i strpl. kap. 14.⁹⁴

I en kjennelse fra Høyesterett i Rt. 2005 s.33 ble forholdet til FNs barnekonvensjon art.37 tatt opp. En 17 år gammel gutt var i lagmannsretten idømt samfunnsstraff. Det ble i tillegg idømt subsidiær fengselsstraff på 21 dager. Domfelte unnlot flere ganger å møte opp til gruppemøter og til samtaler med kriminalomsorgen. Siden den tiltalte flere ganger ikke møtte opp til de avtalte møtene, begjærte kriminalomsorgen fullbyrdelse av 18 dager av den subsidiære fengselsstraffen. Vilkåret i straffegjennomføringsloven § 58 annet ledd om at gjentatte brudd var nødvendig for at kriminalomsorgen kunne sette frem en slik begjæring, var oppfylt. Spørsmålet var om lagmannsrettens kjennelse var i strid med FNs konvensjon om barnets rettigheter. I FNs barnekonvensjon art 37 er det slått fast at fengsel

⁹⁴ Strpl. kapittel 14 regulerer pågripelse og fengsling.

skal være ”*siste utvei*” og kun benyttes for et ”*kortest mulig tidsrom*”. Høyesterett kom frem til at lagmannsrettens kjennelse ikke var i strid med FNs barnekonvensjon, og at Norge derved ikke hadde brutt sine folkerettslige forpliktelser.

Når det gjelder varetekt, har Menneskerettighetskomiteen indikert at de er i mot varetektsfengsling av unge lovbyggere.⁹⁵ Medlemmer av komiteen har uttrykt bekymring når det gjelder enkelte lands regler vedrørende den nedre grense for å varetektsfengsle unge lovbyggere. Et eksempel er Canada, hvor det ikke eksisterer noen nedre grense, slik at man kan varetektsfengsle barn mellom 12 og 18 år. Norge har i likhet med Canada ingen nedre aldersgrense for å varetektsfengsle unge lovbyggere, bortsett fra at de må være over den kriminelle lavalder.

Varetektsordningen har som nevnt foran i en årrekke vært gjenstand for diskusjon og kritikk, blant annet har internasjonale overvåkningsorganer kritisert enkelte sider ved Norges bruk av varetekt.⁹⁶ Den europeiske torturovervåkningskomité (CPT) har rettet kritikk mot Norges bruk av brev- og besøksforbud og andre restriksjoner. Bruken av restriksjoner ble også kritisert av FNs torturovervåkningskomité i 1998. I 1999 rettet FNs menneskerettighetskomité kritikk mot urimelig lange varetektsopphold i enkelte saker. Norsk fengsels- og friomsorgsforbund (NFF) mener at påtalemyndigheten og politiet

”gjennom samarbeid med familie eller offentlig nettverk kan få gjennomført intensjonen i varetekt uten faktisk å begjære varetektsfengsling.”⁹⁷

Det norske rettsystemet er på bakgrunnen av all kritikken tilbakeholdne med å varetektsfengsle unge mennesker.⁹⁸

⁹⁵ Rachel Hodgkin og Peter Newell s. 497

⁹⁶ <http://www.stortinget.no/spti/2000/dw-o2001021412-022.html>

⁹⁷ <http://www.lostat.no/aktuelt/formange.htm>

⁹⁸ Liv Finstad og Anne Lise Gjetvik, 1980 s. 9

I FNs barnekonvensjon artikkel 37 (c) annet punktum heter det at

”... ethvert barn som er berøvet sin frihet, [skal] holdes atskilt fra voksne, med mindre det motsatte anses å være det beste for barnet...”

På den tiden da det var snakk om å ratifisere FNs Barnekonvensjon, uttalte Utenriks- og konstitusjonskomiteen i Stortinget at det kun unntaksvis burde anvendes fengsel overfor barn under 18 år, og at det i forbindelse med opptrappingen av tiltak for barn og unge burde skje en nedtrapping i bruken av fengsel.⁹⁹

Artikkelen 37 (c) har vært vanskelig å etterleve for Norge, og vi har blitt kritisert for dette. Mye av grunnen til at den har vært vanskelig å etterleve, er at det for Norges del er meget få unge under 18 år som fengsles.¹⁰⁰ Det kan derfor hevdes at det er lite hensiktsmessig med egne ungdomsfengsler. Siden vi i Norge ikke har egne ungdomsfengsler, har vi ikke noe annet alternativ enn å la barn sone fengselsstraffen sammen med voksne. Det å ha et eget soningsalternativ for få unge, behøver ikke være det beste alternativ. Resultatet av slike ungdomsfengsler kan lett bli at de unge må sone langt hjemmefra, atskilt fra familie og venner.

I norsk lovgivning har vi ingen regel om at barn skal holdes atskilt fra voksne, og i forbindelse med ratifiseringen av barnekonvensjonen var det spørsmål om vi skulle ta forbehold til artikkel 37 (c). Resultatet ble at dette ikke var nødvendig.¹⁰¹ Ved de alminnelige retningslinjene for kriminalomsorgen for unge og avviklingen av ungdomsfengsler, var det hensynet til barnets beste som lå til grunn. Selv om barn i utgangspunktet skal holdes atskilt fra voksne under soningen, kan det bestemmes at de skal sone sammen hvis dette er til det beste for barnet. I de tilfellene det ikke er til barnets beste, må retten finne andre alternativer. I dag finnes det ingen annen mulighet enn å plassere

⁹⁹ Innst. S. nr. 7 (1990 – 91) s. 4

¹⁰⁰ <http://www.krus.no/nyheter/04053.html>

¹⁰¹ Innst. S. nr. 7 (1990 – 91) s. 4

barn sammen med voksne kriminelle dersom de idømmes fengsel, og retten må i det konkrete tilfellet vurdere om det gagnar barnet å sone sammen med voksne.

Artikkel 37 (c) slår også fast at

”ethvert barn som er berøvet friheten, skal behandles med menneskelighet og med respekt for menneskets iboende verdighet og på en måte som tar hensyn til barnets behov i forhold til dets alder”.

Dersom den unge blir satt i fengsel, skal det tas hensyn til barnets alder slik at han får dekket de mest grunnleggende behov. Unge mellom 15 og 18 år er i en meget utsatt situasjon, og er i skolepliktig alder. I Rt. 2003 s. 1455 ble det tatt hensyn til lovbrüterens skolegang ved idømmelse av samfunnsstraff, og i Rt. 2004 s. 804 fant retten at en samlet samfunnstjeneste på 210 timer ble for streng reaksjon med tanke på at den domfelte skulle skjøtte sitt arbeid. I disse tilfellene gjaldt det altså ikke fengsel, men man ser at domstolene tar hensyn til de unges behov.

Helt til slutt slår art. 37(d) fast at

”ethvert barn som er berøvet sin frihet, skal ha rett til omgående juridisk og annen egnet bistand ...”.

Norge har bestemmelser i straffeprosessloven som gir en siktet person rett til å la seg bistå av en forsvarer på ethvert trinn av straffesaken, jfr. strpl. §94. I de tilfellene hvor den siktede er under 18 år, velger vergen forsvarer. Hvis et barn er blitt idømt fengselsstraff, har han etter straffegjennomføringsloven § 1 a, jfr. forvaltningsloven § 12, rett til juridisk bistand. Dersom barnet blir tvangsplassert etter barnevernlovens bestemmelser, skal fylkesnemnda sørge for at det blir utpekt advokat for barnet, jfr. bvl. § 7-1 (1) d. På bakgrunn av det ovennevnte, tilfredsstiller norsk lovgivning konvensjonens krav om barnets rett til juridisk bistand. I en sak hvor tiltalte er under 18 år, taler mye for at vedkommende skal ha rett til offentlig oppnevnt forsvarer i alle typer straffesaker, jfr. strpl.

§ 100. Barn vil mest sannsynlig ha større vanskeligheter for å formulere seg og ivareta sine interesser enn det voksne har.

9.3 EMK

Den europeiske menneskerettighetskonvensjon regulerer bestemmelser som gir beskyttelse for alle personer, uavhengig av alder. Etter EMK art. 3 skal ingen undergis tortur, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. En tilsvarende regel finner man i Verdenserklæringen om menneskerettigheter av 10. desember 1948 art. 5, hvor begrepet ”grusom” er tilføyd.¹⁰² EMK art. 3 gir ikke adgang til å gjøre unntak i enkelttilfeller. I tillegg til å avholde seg fra å krenke torturforbudet, må statene treffe tiltak for å sikre at forbudet blir effektivt overholdt.

Ordlyden i EMK art.3 definerer ikke begrepene. Konvensjonspraksis har klargjort forholdet mellom begrepene og kan kort sammenfattes slik: *”Behandlingen (eller straffen) må over et minstenivå før art. 3 kan anvendes.”* Dette beror på en konkret vurdering, hvor man må ta hensyn til behandlingens art, varighet og virkninger.¹⁰³ Dersom forholdet kommer over denne terskelen, vil det bero på graden av lidelse hvilke begreper som kan anvendes. Ingen klagesaker mot Norge om fysisk mishandling er tatt til realitetsbehandling.

Ingen av landene som har tiltrådt Den europeiske menneskerettighetskonvensjon har en lavere myndighetsalder enn 18 år, slik at ”mindreårig” vil være alle de som er under 18 år.¹⁰⁴ EMK art. 5 regulerer vernet mot vilkårlig frihetsberøvelse og andre frihetsinnskrenkninger. Etter art. 5(1) har enhver rett til personlig frihet og sikkerhet. Formålet med artikkelen er å beskytte individet mot vilkårlighet. Nasjonal rett kan imidlertid gjøre unntak i seks tilfeller, jfr. art. 5(1)(a) – (f). Forutsetningen er

¹⁰² Erik Møse, 2002 s. 206

¹⁰³ ibid s. 208

¹⁰⁴ Erik Møse, 2002 s. 255

frihetsberøvelse skjer i samsvar med lovbestemt fremgangsmåte. Unntakene i art. 5 (1)(a) og (c) kommer til anvendelse i de tilfellene hvor en mindreårig er berøvet friheten på grunn av domfellelse eller mistanke om straffbare handlinger. Tilfellene hvor art. 5 (1)(d) kommer til anvendelse, er hvor det foretas tilsyn med den mindreåriges oppdragelse og hvor det blir dømt frihetsberøvelse ”for å bringe mindreårige for kompetent rettslig myndighet”.

I saken *Bouamar v. Belgia* (A 129 – 1988) var det spørsmål om tilsynet med den mindreåriges oppdragelse medførte brudd på art. 5. I denne saken var en kriminell og psykisk labil marokkansk 16-åring dømt til å sitte i forbedringsanstalt for ungdom. Da det var umulig å få noen anstalt til å motta ham, ble han plassert ni ganger i fengsel for perioder opp til 15 dager. Ett av årene var han berøvet friheten i totalt 119 dager. Domstolen slo fast at uttrykket ”lovlig” krever at enhver frihetsberøvelse må være i samsvar med formålet i art. 5. Uttrykket ”lovlig” viste altså ikke bare til nasjonal rett, som i dette tilfellet var oppfylt. I Bouamar-saken ble domfelte flyttet til og fra fengsel, uten tilsyn fra personale med pedagogisk utdanning. I tillegg ble han i perioder holdt i isolasjon. Domstolen fant at dette var i strid med art. 5 (1)(d). Denne artikkelen krever at en stat oppretter egnede institusjoner hvis den først velger å bekjempe ungdomskriminalitet ved et system basert på tilsyn med mindreåriges oppdragelse.¹⁰⁵ Når det gjelder det andre alternativet etter art. 5(1)(d) finnes det lite konvensjonspraksis. Uttrykket ”frihetsberøvelse” er det samme som i art. 5 (1)(c) og tar ifølge forarbeidene sikte på å bringe mindreårige for en domstol for å fjerne dem fra kriminelle omgivelser (uten at de er mistenkt for straffbare handlinger).¹⁰⁶

Den 12. februar 1993 ble to år gamle James Bulger bortført og mishandlet til døde av to 10 år gamle gutter (heretter kalt V og T). I november 1993 ble de dømt til 8 års fengsel. Fengselsstraffen ble hevet til 10 år av ”Lord Chief Justice”. Dommen ble så hevet til 15 år

¹⁰⁵ Jfr. dommens punkt 50 – 53

¹⁰⁶ Erik Møse, 2002 s. 255

av "Home Secretary". I juni 2001 ble guttene løslatt på prøve.¹⁰⁷ Saken fikk stor oppmerksomhet i media, og gjennom hele rettssaken ble de to små guttene møtt av fiendtligsinnede grupper av mennesker. Det ble gitt ordre om å ikke publisere navn, adresse eller bilder av guttene, men dette ble likevel gjort. Senere ga retten tillatelse til å publisere navnene til guttene.

V hevdet overfor EMD at det var et brudd på art. 3 og art. 6 nr. 1 at rettssaken mot dem ble holdt i en "voksen- domstol" til tross for deres unge alder, umodenhet og at de var følelsesmessig forstyrret.¹⁰⁸ Han mente rettssaken medførte inhuman og nedverdiggende behandling, og var urettferdig fordi de var ute av stand til å delta i rettssaken i sin helhet. Retten vurderte først om tilskrivelsen av guttenes strafferettslige ansvar, selv om de kun var 10 år da handlingen ble utført, var i strid med art. 3. EMD vurderte deretter om det var i strid med art. 3 at rettssaken ble holdt over en tidsperiode på 3 uker i en offentlig "voksen- domstol", med de formaliteter som dette førte med seg. De vurderte også om det var i strid med art. 3 at guttenes navn ble tillatt publisert, jfr. punkt 75 i dommen. I ingen av de nevnte tilfellene fant EMD at det forelå brudd på art. 3, jfr. dommens punkt 74 og 80. Retten slo fast at selve prosedyren i rettssaken ikke var motivert ut fra et ønske om å påføre guttene lidelse eller ydmykelse. Retten mente det var tatt spesielle tiltak for å modifisere og tilpasse prosedyren i Crown Court til guttenes unge alder, jfr. dommens punkt. 78.

V hevdet i tillegg at prosedyren var i strid med art. 6 nr. 1 og retten til "*fair hearing*", jfr. dommens punkt 81. EMD fant at i formalitetene rundt rettssaken i Crown Court i noen situasjoner føltes både truende og uforståelig for et barn på 11 år. De fant bevis for at noen av modifikasjonene og forandringene i rettssalen, spesielt den hevede tiltalebenken som var designet for å gi barnet muligheten til å se hva som foregikk, medførte en økt følelse av ubehag mens rettssaken pågikk. Guttene følte seg eksponert for pressens og publikums granskende blikk. EMD fant på grunn av dette at det forelå brudd på EMK art. 6 nr. 1.

¹⁰⁷ John Muncie, 2004 s. 3

¹⁰⁸ Eur.Court HR, case of V. v The United Kingdom, judgment of 16.desember 1999

V mente at den ilagte dommen var uforholdsmessig med hensyn til deres unge alder på den tiden den kriminelle handlingen ble utført, og derfor et brudd på art. 3. EMD fant imidlertid at det ikke forelå konvensjonsbrudd i dette tilfellet, jfr. dommens punkt 101. Når det gjelder art. 5 nr. 1 fant EMD at det ikke forelå brudd på denne artikkelen. V hevdet at fengselsdommen de var blitt idømt var ulovlig, og at det var for skjønnsmessig å benytte den samme dommen på alle unge forbrytere som var dømt for mord. Han mente retten måtte ta hensyn til deres individuelle situasjoner og behov. EMD mente imidlertid at den idømte reaksjonen var i overensstemmelse med engelsk rett, og at dommen ble fastsatt etter den prosedyren som fremgikk av loven, jfr. punkt 102 - 105 i dommen.

Til slutt hevdet V at det forelå brudd på EMK art. 5 nr. 4. De mente at de siden domfellelsen ikke hadde hatt mulighet til å få prøvet gyldigheten av frihetsberøvelsen for domstolen. EMD slo fast at helt siden domfellelsen i november 1993 var de domfelte blitt frarøvet denne retten etter art. 5 nr. 4. Det forelå derfor brudd på denne artikkelen.

Denne saken er spesiell i denne forbindelse fordi EMD fant det ikke å være i strid med EMK art. 3 at de domfelte kun var 10 år gamle og ble idømt fengselsstraff.

10 Konklusjon og avsluttende bemerkninger

Avhandlingen viser at det i tillegg til straffereaksjoner etter straffeloven finnes en god del alternative reaksjoner man kan iverksette overfor en ung lovbrøyer. Om de alternative tiltakene er gode eller ikke, kan være vanskelig å vurdere. Man må i hvert enkelt tilfelle ta hensyn til lovbrøyerens alder og hva han er tiltalt for å ha gjort. Etter å ha vært i kontakt med atferdssenteret i Norge, har jeg fått opplyst at domstolene ennå ikke har ”ordnet til” MST som alternativ til straff ved å avvente straffen på det vilkåret at familien mottar

MST.¹⁰⁹ Jeg kjenner ikke til noen andre undersøkelser av virkningene av de forskjellige alternative tiltakene, og det er derfor vanskelig å vite hvordan dette fungerer i praksis.

Siden vi i Norge har en mulighet til å straffe unge kriminelle ned til 15 år, er det viktig at straffene har en funksjon overfor den unge. Det vil si at man ilegger den type straff man mener har den mest effektive virkningen på den unge. De fleste barn vet at kriminelle handlinger får konsekvenser dersom man blir oppdaget. Men ikke på langt nær så mange er oppmerksom på at kriminelle handlinger kan få mer omfattende konsekvenser. Andre konsekvenser en kriminell handling kan føre med seg, er at andre mennesker – deriblant offeret – vil lide på grunn av handlingen. Dette er noe mange kriminelle ikke tenker over, uavhengig av alder. Men barn har ikke like god forståelse av hvilke konsekvenser som kan oppstå som det voksne har. Av den grunn er det derfor etter min mening viktig å gi de unge kriminelle en reaksjon som kan øke deres forståelse av handlinger og konsekvenser, og gi dem oppfølging og rehabilitering slik at de senere avstår fra å utføre kriminelle handlinger. Og ikke alle straffereaksjonene etter strl. § 15 vil kunne gi den unge denne muligheten.

Ut fra mine vurderinger er det straffesystemet vi har i dag et godt system – dersom man bruker det med forsiktighet overfor unge lovbyggere. Man bør være svært forsiktig med å idømme et barn fengsel. Jeg mener man ikke burde ha denne muligheten overfor barn. Som tidligere nevnt vil fengsel etter min mening ikke gi den unge den rehabilitering han trenger for å komme seg ut av det kriminelle miljøet. Samfunnsstraff og bøter har ikke like store konsekvenser overfor den unge som det fengsel har, og dersom man anvender straff vil disse reaksjonene være de beste for den unge. I de tilfellene hvor påtalemyndigheten ilegger en ung kriminell straff, mener jeg dette vil få det beste resultatet dersom det knyttes vilkår til straffen. Om den unge står under tilsyn av Kriminalomsorg i frihet, vil han i tillegg til straffen få oppfølging slik at man unngår nye lovbrudd. Selv om noen straffereaksjoner er bedre enn andre, mener jeg likevel at retten bør gjøre det de kan for å unngå å idømme den unge straff.

¹⁰⁹ Jan Storø, leder for MST-enheten i Oslo

Mitt synspunkt er at det burde være en lovfestet plikt å først vurdere alternative reaksjoner til straff. På den måten vil man måtte se nærmere på hvorfor en ungdom begikk lovbruddet, og tilpasse reaksjonen til det konkrete tilfellet. Man vil da lettere kunne forhindre tilbakefall og gi den unge en bedre forståelse av hva slags konsekvenser kriminelle handlinger kan få – ikke bare for gjerningspersonen, men også for andre.

KILDER

Litteraturliste

Bøker:

Andenæs, Johs, Matningsdal, Magnus og Rieber-Mohn, Georg Fr., *Almindelig strafferett*, 5.utgave, Oslo 2004

Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett*, 4.utgave 4. opplag, Oslo 2001

Andersen, Gorm Bagger og Andersen, Knud Erik, *Unge på kant med loven – forbrydelse og straf*, 1. utgave, København 2004.

Bødal, Kåre, *Arbeidsskolen og dens behandlingsresultater*, bind nr. 8, Oslo 1962

Bødal, Kåre, *Fra arbeidsskole til ungdomsfengsel*, bind nr. 11, Oslo 1969

Egge, Marit, *Forsøk med ungdomskontrakter – en alternativ reaksjonsform rettet mot unge lovbyggere*, Oslo 2004

Finstad, Liv og Høigård, Cecilie (red.), *Kriminologi*, Oslo 1997

Finstad, Liv og Gjetvik, Anne Lise, *Varetektsfanger forteller*, Oslo 1980

Hov, Jo, *Rettergang 1: Sivil- og straffeprosess*, Oslo 1999

Hodgkin, Rachel og Newell, Peter, *Implementation Handbook for the Convention on the rights of the Child (Unicef – United Nations Children's Found))*, New York 1998.

Højdahl, Torunn og Kristoffersen, Ragnar, *Samfunnsstraffen 2003 – resultater og utfordringer (Kriminalomsorgen)*, bind nr 2/2004, Oslo 2004.

Kverneland, Wenche L., *Utkast til lov om endringer i straffeloven m.v. vedrørende samfunnstjeneste*, Oslo, 199?

Lindboe, Knut, *Barnevernrett*, 4.utgave, Oslo 2003

Muncie, John, *Youth and Crime, second edition*, London Thousand Oaks, Calif. 2004

Møse, Erik, *Menneskerettigheter*, Oslo 2002

Møse, Erik (red.), *Folkerettslige tekster*, 4. utgave, Oslo 1999

Mørland, Liv, *Megling i konfliktråd: hva skjer?*, Kristiansand 1995

Redd barna, *Barnekonvensjonen, rettigheter for barn i Norge*, Oslo 1996

Statistikk:

Statistiske sentralbyrå, *kriminalstatistikken 2001*.

Statistisk sentralbyrå, *Samfunnsspeilet nr. 3 2004: "Noen få veier tungt i kriminalitetsbildet"*

Stene, Reid J., *Barn og unge inn i rettssystemet – kriminalitet blant barn og unge, del 1*. Et prosjekt som beskriver kriminaliteten blant barn og unge i Norge, gjennomført på oppdrag fra Justisdepartementet.

Artikler på internett:

Atferdssenteret, En innsats for barn og unge med atferdsproblemer: *MST*.

Tilgang: <http://www.atferd.unirand.no/mst.htm>

LO Stat (aktuell), "*For mange i varetekt*"

Tilgang: <http://www.lostat.no/aktuelt/formange.htm>

Justis- og politidepartementet, *Snu unge lovbyggere i tide – et felles ansvar for stat, kommune og lokalsamfunn*

Tilgang: <http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/dep/jd/2005/annet/012101-210132/dok-bn.html>

Kriminalomsorgens utdanningssenter, *Faget i fokus VII (8-9.juni 2005)*

Tilgang: <http://www.krus.no/nyheter/04053.html>

Kriminalomsorgens utdanningssenter, *Vi behøver et straffe- og rehabiliteringsinstitutt*, av Anne M. Dahl.

Tilgang: <http://www.krus.no/nyheter/06054.html>

Kriminalomsorgens utdanningssenter, *Om kriminalomsorgen: Samfunnsstraff*

Tilgang: <http://www.krus.no/kriminalomsorgen/samfunnsstraff.html>

Straffet av loven. Aktiv kriminalomsorg – tryggere samfunn, *Kriminalomsorgen: Friomsorg*.

Tilgang: <http://www.straffet.com/kriminalomsorg/friomsorgen>

Straffet av loven. "Opplæring av innsatte."

Tilgang: http://www.straffet.com/utdanning/utd_innsatte.htm

Statistiske sentralbyrå, *Barn og unges lovbrudd 2005: Forelegg vanligste straffereaksjon mot ungdom*

Tilgang: http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2005/lovbrudd

Artikler i tidsskrift, årbøker og samleverk m.m:

Advokatbladet 4/01 – *Gjengkriminalitet: Alle må få straff.*

Barneombudets årbok 2000/2001 – Barndom pågår: *Kapittel 5 - De kriminelle barna*

Det kriminalitetsforebyggende råd (KRÅD) 2002, *Gjenger – mer enn kriminalitet: "På kant med loven og seg selv."*

Web-sider:

www.barneombudet.no

www.dagbladet.no

www.jus.no

www.krus.no

www.lostat.no

www.lovdata.no

www.straffet.com

www.unicef.no

www.homeoffice.uk

Lover:

Barnelova: Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr. 7 (Bl.)

Barnevernloven: Lov om barneverntjenester av 17. juli. 1992 nr. 100 (Bvl.)

Forvaltningsloven: Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker av 10. februar 1967 (fvl.)

Grunnloven: Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17. mai 1814. (grl)

Menneskerettsloven: Lov om menneskerettigheter av 21.mai 1999 nr. 30

Opplæringslova: Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa av 17. juli 1998 nr. 61 (oppl.)

Politiloven: Lov om politiet av 4. august 1995 nr. 53 (politil.)

Straffeprosessloven: Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22.mai. 1981 nr. 25 (strpl.)

Strafferegistreringsloven: Lov om strafferegistrering av 11.juni 1971 nr. 52

Straffeloven: Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902 nr. 10 (strl.)

Straffegjennomføringsloven: Lov om gjennomføring av straff mv. Av 18.mai 2001 nr. 21 (strgjfl.)

Vergemålsloven: Lov om vergemål for umyndige av 22. april. 1927 nr. 3 (vgml.)

Forarbeider

Norges offentlige utredninger:

NOU 1983:57 Straffelovgivningen under omforming

NOU 2003:15 Fra bot til bedring

NOU 2002:4 Ny straffelov, Straffelovkommisjonens delutredning VII

Stortingsmeldinger:

St.meld. nr. 104 (1977 – 78) ”Kriminalmeldingen”

St.meld. nr. 27 (2004 – 05) Om opplæringen innenfor kriminalomsorgen. ”Enda en vår”

Innstillinger til Odelstinget:

Innst. O. nr. VII (1964 – 65) Tilråding frå justisnemnda om

- 1) Lov om endringar i den alminnelige borgerlige straffelov m.m.
- 2) Lov om strafferettsleg åtgjerd mot unge lovbytarar.

Innst. O. nr. 39 (1986 – 87) Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven m.m.(heving av den kriminelle lavalder).

Innst. O.nr.64 (1998 – 99) Innstilling fra justiskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Per-Kristinan Foss, Kristin Krohn Devold og Bjørn Hernæs om lov om endring i lov av 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) (kriminelle lavalder) m.m.

Innst. O. nr. 72 (2004 – 2005) Innstilling fra Justiskomiteen om lov om straff (straffeloven).

Odelstingsproposisjoner:

Ot.prp. nr. 26 (1963 – 64) Lov om endringer i den alminnelige borgerlige straffelov m.m.
Lov om strafferettslige reaksjoner mot unge lovbytere.

Ot.prp. nr. 1 (1974 – 75) Om lov om oppheving av lov 9. april 1965 nr. 3 om strafferettslege åtgjerder mot unge lovdyttrar m.m.

Ot.prp. nr. 26 (1986 – 87) Om lov om endringer i straffeloven m.m. (heving av den kriminelle lavalder).

Ot.prp. nr. 5 (2000 – 2001) Om lov om gjennomføring av straff (straffegjennomføringsloven)

Ot.prp. nr. 66 (2001 – 2002) Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (hurtigere straffesaksbehandling, varetektsfengsling i isolasjon mv.)

Ot.prp. nr. 106 (2001 – 02) Om lov om endringer i straffeprosessloven og politiloven m.m. (lovtiltak mot barne- og ungdomskriminalitet).

Ot.prp. nr. 90 (2003 – 2004) Om lov om straff (straffeloven).

Innstillinger til Stortinget:

Innst. S. nr. 175 (1979 – 80) Innstilling frå justiskomiteen om kriminalpolitikken

Innst. S. nr. 7 (1990 – 1991) Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen om samtykke til ratifikasjon, med visse forbehold, av De Forente Nasjoners Konvensjon av 20. november 1989 om barnets rettigheter.

Innst. S. nr. 131 (1993 – 94) Innstilling fra justiskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Anders C. Sjaastad, Arild Hiim og Kjellaug Nakkim om tiltak for å redusere kriminalitet blant barn og unge

Innst. S. nr. 45 (1996 – 97) Innstilling frå utenrikskomiteen om framlegg frå stortingsrepresentantene Reidar Johansen, Erling Folkvord, Terje Riis-Johansen, Einar

Steensnæs og Lars Sponheim om stortingshandsaming av framlegg om å innlemme EUs veterinære regelverk om grensekontroll og import i EØS-avtalen

Konvensjoner m.m:

Barnekonvensjonen: Convention on the Rights of the Child, United Nations, 20.11.1989

EMK: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 04.11.1950.

Verdenserklæringen om menneskerettigheter: Universal declaration of Human Rights, 10.12.1948.

Offentlige dokumenter:

Barneombudets høringsvar til rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet, avgitt 20.11.01

Handlingsplan "*Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet*" 2005- 2008 (utarbeidet i samarbeid mellom Justis- og politidepartementet, Barne- og familiedepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet og Utdannings- og forskningsdepartementet.) Justisdepartementet ledet arbeidet.

Satsing på barn og ungdom – regjeringens mål og innsatsområder i statsbudsjettet 2001. (Barne- og familiedepartementet).

Tilgang: http://odin.dep.no/bfd/norsk/tema/barn_og_ungdom/satsing/004001-990042/dok-bn.html

Satsing på barn og ungdom – regjeringens mål og innsatsområder i statsbudsjettet 2005. (Barne- og familiedepartementet).

Tilgang: http://odin.dep.no/bfd/norsk/dok/andre_dok/rapporter/004021-220014/dok-bn.html

Rapporter:

Norges første rapport til FN om konvensjonen om barns rettigheter - *Barn har rett* (Barne- og familiedepartementet, 1993)

Rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet, avgitt 28. juni 2001 av en arbeidsgruppe med deltakere fra Barne- og familiedepartementet, Justisdepartementet, Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet og Sosial- og helsedepartementet.

Rundskriv:

Rundskriv Fst 17/90, Endring av fengselsreglementets § 65.8, overføring til behandlingsinstitusjon etter fengselslovens § 12 og retningslinjer for utøvelsen av direktørens skjønn. (Opphevet)

Rundskriv om bruk av ”multisystemisk terapi” (MST) overfor barn og ungdom med alvorlige atferdsvansker. (Barne- og familiedepartementet)

Rundskriv G-16/02, Nye regler om hurtigere straffesaksbehandling og varetektsfengsling i isolasjon mv.

Spørretimer:

Spørretime nr. 12, spørsmål 22 (2000 – 2001), dato 2001-02-14. Spørrer: Kvasheim, Gunnar. Komité: Energi- og miljøkomiteen. Rettes til: Justisministeren. Svarer: Harlem, Hanne.

Tilgang: <http://www.stortinget.no/spti/2000/dw-o2001021412-022.html>

Dommer:

Høyesterettspraksis (Rt.):

Høyesterettsdom av 13. september 2005 (publisert HR-2005-01449-A)

Rt. 2005 s. 33

Rt. 2005 s. 29

Rt. 2004 s. 804

Rt. 2004 s. 1368

Rt. 2003 s. 1455

Rt. 2003 s. 1827

Rt. 2002 s. 742

Rt. 1996 s. 886

Rt. 1996 s. 141

Rt. 1995 s. 869

Rt. 1995 s. 40

Rt. 1995 s. 1225

Rt. 1992 s. 211

Underrettspraksis

Dom i Gulating lagmannsrett av 10. april 2003 (LG-2003-740)

Dom i Borgarting lagmannsrett av 19. november 2003 (LB-2003-3089)

Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD)

European Court of Human Rights, case of V. v. The United Kingdom – 24888/94 (1999) ECHR 171.

European Court of Human Rights, case of Bouamar v. Belgium – 9106/80 (1988) ECHR 1 (29. February 1988)

European Court of Human Rights, case of Bouamar v. Belgium (article 50) – 9106/80 (1988) ECHR 16 (27. June 1988)

